IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
DOI: https://doi.org/10.52328/t.9.2.2 PRIMLJENO: 21. srpnja 2026.

Ustaški zločini u Rakovom potoku od 1941. do 1945. godine

MARIO ŠIMUNKOVIĆ
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Rad rekonstruira ustaške zločine počinjene u Rakovom Potoku od 1941. do 1945. godine, jednom od najvažnijih, ali nedovoljno istraženih mjesta masovnih likvidacija u okolici Zagreba. Na temelju arhivskog gradiva, zapisnika Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, sudske dokumentacije, svjedočanstava očevidaca, iskaza članova obitelji žrtava, poslijeratnih popisa, novinskih izvora i literature, autor rekonstruira tijek zločina, identificira žrtve i analizira okolnosti njihova stradanja. Posebna se pozornost posvećuje prvim masovnim strijeljanjima u ljeto 1941., sudbini zatočenika nakon proboja logora Kerestinec, odmazdi za ubojstvo ustaškog agenta Ivana Majerholda, odmazdi nakon diverzije u Glavnoj pošti u Zagrebu, ubojstvima zatočenika iz zatvora Sing-Sing te pojedinačnim likvidacijama i ekshumacijama provedenima tijekom rata. Rad donosi novu rekonstrukciju lokacija masovnih grobnica te razlikuje dva glavna kompleksa stratišta, pri čemu se ispravljaju pojedine pogrešne interpretacije iz ranije historiografije i razjašnjavaju sudbine više žrtava. Naglasak se stavlja na identifikaciju počinitelja, organizaciju egzekucija i ulogu pojedinih pripadnika ustaškog represivnog aparata. Iako zbog nepotpune dokumentacije nije moguće utvrditi identitet svih žrtava i počinitelja, istraživanje pokazuje da je Rakov Potok bio jedno od ključnih mjesta ustaškog terora na području Zagreba. Rad predstavlja doprinos poznavanju mehanizama represije NDH te pruža čvrstu osnovu za daljnja istraživanja ratnih zločina, masovnih grobnica i kulture sjećanja.

KLJUČNE RIJEČI: *Rakov Potok; ustaški zločini; Nezavisna Država Hrvatska; masovne grobnice; odmazde*

Rakov Potok je naselje koje se danas nalazi u sastavu Grada Samobora, a ustaške vlasti su ga iz dosad nerazjašnjenih motiva izabrale za vršenje masovnih likvidacija, najčešće odmazdi koje su počinjene od ljeta 1941. do kraja 1943. godine, ali i kao lokaciju gdje su zakopavali žrtve koje su negdje drugdje bile ubijene.

Rekonstrukciju masovnih i pojedinačnih zločina u Rakovom Potoku započela je Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača odmah nakon završetka Drugog svjetskog rata. Ispitani su mještani, svjedoci zločina (ili tragova zločina) i rodbina nekih žrtava, ali s istraživanjima se stalo nakon prestanka rada ove komisije 1947. godine. Nikad sa sigurnošću nisu utvrđena točna mjesta odmazdi i masovnih strijeljanja u ljeto 1941. godine zbog toga što nakon rata ni u Rakovom Potoku niti na Dotrščini nisu vršene ekshumacije masovnih grobnica da bi se pronašli posmrtni ostaci tih žrtava ili potvrdila sumnja tko je u njima pokopan. Vršene su pojedinačne ekshumacije (na Dotrščini) i ekshumacija jedne masovne grobnice u Rakovom Potoku koja se nalazila van kompleksa na kojem je većina žrtava ubijena. Drugi razlog nepotpune rekonstrukcije tih događaja leži u činjenici da je poslijeratna vlast već 1945. počela sa svojevrsnom politikom pomirbe, odnosno pokrenula je poslijeratnu normalizaciju kroz okretanje budućnosti i djelomične amnestije, a nastavila je u ratu započetu politiku bratstva i jedinstva. U suprotnom se nakon rata ne bi mogao, bez takve politike pomirenja, uspostaviti normalan život s bivšim pripadnicima vojnih postrojbi i tijela vlasti NDH kao ni članovima njihovih obitelji. U prilog tome svjedoči i *Zakon o davanju amnestije i pomilovanja* od 5. srpnja 1945. i Ukaz Predsjedništva AVNOJ-a o općoj amnestiji i pomilovanju od 3. kolovoza 1945. godine. Moguće da je i to bio jedan od razloga prestanka rada Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih suradnika. Zbog svega toga nisu imenom i prezimenom utvrđene sve žrtve, a ni svi počinitelji ratnih zločina u Rakovom Potoku niti njihova uloga u zločinima.

Od mještana su svjedočili: tadašnji učitelj Dragutin Mesić, seoski starješina Franjo Mikuša i mještani Slavko Korenčić, Ljudevit Jelić i Miško Težak.[1] Od osoba koje su sudjelovale u ekshumacijama za vrijeme rata svjedočio je

1 HR-HDA-306, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača NR Hrvatske, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729, zapisnici br. 3, 4, 5, 7 i 8

liječnik Antun Anger, a izjavu je dala osoba koja je vodila upravu suda.[2] Od rodbine žrtava svjedočilo je 40-ak članova obitelji koji su ispričali što su čuli o sudbinama svoje obitelji ili rodbine o njihovom stradanju ili navodnom stradanju u Rakovom Potoku.[3]

Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača nije uspjela poimence identificirati sve žrtve zločina počinjenih u Rakovom Potoku. Unatoč pozivima upućenima putem novina i radija, javio se samo dio rodbine i zainteresiranih osoba, pa je detaljnije bilo moguće istražiti tek pojedine slučajeve. Zbog toga se o ukupnom broju žrtava govorilo na temelju svjedočenja osoba koje su sudjelovale u pokapanjima žrtava ili na temelju drugih svjedočanstava. U popisu žrtava navedena su imena 64 osobe.[4] Poslijeratni popisi koji su vršeni 1946. (Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača), 1950. (SUBNOR) i 1964. godine (Komisija za popis žrtava rata 1941 — 1945. Saveznoga izvršnog vijeća SFRJ) oslanjali su se na podatke koje su davali pojedinci koji su sa žrtvama bili u rodbinskim vezama (roditelji, braće/sestre, djeca, supružnici i druga bliža i daljnja rodbi-

2 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (48), Zapisnik, svjedok: Anger Antun, 29. srpnja 1946; Zh 31729 Izjava od 6. svibnja 1946., Nikola D. (nečitko prezime)

3 Svjedočili su: Agneza Habek (sestra Josipa Plevnika), Pavica Prlendar (supruga Zvonimira Prlendara), Dragica Macan (supruga Josipa Macana), Antun Vitasović (otac Vladimira Vitasovića), Ante Buterin (brat Rastislava Buterina), Vjekoslav Kette (brat Adolfa Kettea), Eva Domany (kćer Ješua/Oasisa Izraela i supruga Rudolfa Domanyja), Lucija Bračko (nevjenčana supruga Ljudevita Jakopovića), Helena Zelinski (sestra Antuna Mraka), Marija Prekrat (majka Vladimira Prekrata), Katarina Mrak (supruga Antona Mraka), Marija Mihalek (sestra Dragice Hotko), Ana Crevar (supruga Dušana Crevara), Katica Devčić (supruga Pere Devčića), Marija Vlahović (sestra Jože Vlahovića), Ana Njegovan (supruga Ilije Njegovana), Marija Ramničar (sestra Stjepana Bobinca), Jelena Mesarić (supruga Mije Mesarića i šogorica Katice Brodarić), Anka Špiranec (supruga Marijana Špiranca), Jelka Klarić (supruga Ivana Klarića), Marija Novosel (šogorica Josipa Novosela), Dušan Babin (otac Borivoja Babina), Jelka Poturić (nevjenčana supruga Slavka Čora), Anđela Pažin (sestra Laure Weiss), Ruža Rakić (majka Kreše Rakića), Matilda Srdelić (majka Ljubomira Srdelića), Milada Katić (supruga Teodora Katića), Ivana Matovinović (majka Karla Matovinovića), Slavica Petek (kćer Branka Peteka), Katarina Levatić (majka Teodora Katića), Ignac Weiss (brat Hinka Weissa), Darinka Belić (majka Radovana Belića), Vučić Draga (majka Đure Đuraševića), Vjekoslava Šiletić (supruga Matije Šiletića), Magda Ciglar (supruga Valenta Ciglara), Ljubica Lepešić (sestra Dragice Hotko), Matilda Jedvaj (supruga Valenta Jedvaja), Mira Banjšak (kćer Vilima Banjšaka), Marija Županić (šogorica Anđele Cvetković), Katica Bulić (supruga Save Bulića), Franjo Štamberger (otac Bojana Štambergera). HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729, zapisnici br. 6, 22, 24-44

4 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 1 i 8.

na), suborci, susjedi, radni kolege i poznanici. Popisi koje je radila Komisija za historiju Predsjedništva Gradskog komiteta SKH Zagrebačke organizacije Gradskog komiteta SKH Zagreb od 1958. do 1989. godine i popis koji je rađen u okviru Projekta Dotrščina od 1980. do 1990. godine oslanjao se na podatke iz prethodnih popisa, dokumente i literaturu.

S obzirom da nije bilo moguće utvrditi ni identitet (svih) počinitelja tih zločina, a još manje precizno odrediti osobe koje su imale ključnu ulogu u njihovu planiranju i provedbi, Zemaljska komisija najveću odgovornost pripisala je tadašnjem ministru pravosuđa dr. Mirku Puku. Komisija je pritom naglasila da je upravo on, kao najviši dužnosnik zadužen za pravosuđe, imao obvezu štititi živote građana te čuvati njihova prava i imovinu. Umjesto toga, prema ocjeni Komisije, svojim je djelovanjem omogućavao nekažnjivost počinitelja i pridonosio prikrivanju zločina počinjenih tijekom okupacije. Uz njega, ratnim zločincima je proglašeno još 40 osoba zbog suučesništva u zločinima.[5]

Većina posmrtnih ostataka žrtava ubijenih u Rakovom Potoku (ili dovedenih i pokopanih u Rakovom Potoku) ostala je pokopana na samom mjestu zločina. Za vrijeme rata posmrtni ostaci četiri osobe (iz 3 groba) su ekshumirani i preneseni na groblje u Svetom Martinu pod Okićem. Nakon rata, posmrtni ostaci žrtava odmazde od 28. travnja 1943. preneseni su na groblje Mirogoj. Grobnice u Rakovom Potoku nalaze se na dva odvojena kompleksa.

Prvi kompleks se sastoji od šest masovnih grobnica smještenih u Stupničkoj šumi tj, u šumi tadašnje Stupničke zemljišne zajednice, oko 250 do 300 metara lijevo od ceste Zagreb — Karlovac, na manjem proplanku. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača utvrdila je da je u šest masovnih grobnica u prvom kompleksu pokopano oko 250 žrtava ubijenih u više navrata od ljeta 1941. godine (uključujući i odmazdu za ubojstvo ustaškog agenta Ivana Majerholda). Zemaljska komisija je zaključila

5 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 6—7; 490/45; ZKRZ-Zh 31729-31768
Ratnim zločincima proglašeni su i: Premužić Milan, Premužić Karlo, Vranaričić Rudolf, Djurdjević Josip, Hirš /ili Sirš/, Majerhold Ivan, Ivanek Leo, Petek N., Čoban Petar, Vidoni Mafalda, Leidner N., Mesić Juraj, Džekić r. Bačun Zlata, Linarić Ivan, Radiša N., Flajšman Katarina, Katić Nikola, Cerjak Stjepan, Matica Josip, Hotko Milivoj, Rukavina Emil, Briški Branko, Štimac Blaž, Kubeščak N., Šarić Jozo, Blažeković Zdenko, Mijatov Mato, Škvorc Vid, Marković Franjo, Miškulin N., Plessner Ruta, Sirovatka Vlado, N. Ivo, N. N. zv. Crni, Srdelić Ana rođ. Štamberger, Navah Stevo, Vidaković Ivica, Carin Vinko, Jelić Janko i Mavračić Stjepan.

da se među njima nalaze i žrtve iz logora Kerestinec. Taj kompleks službeno ne pripada mjestu Rakov Potok, nego mjestu Stupnik i nalazi se na teritoriju katastarske općine Stupnik, na katastarskoj čestici 9711 čiji je danas vlasnik Republika Hrvatska.[6] Ovaj kompleks obilježen je spomenikom. Moguće je da se na prvom kompleksu nalazi i grobnica ubijenih zatočenika uhvaćenih nakon bijega iz Kerestinca i ubijenih u odmazdi nakon diverzije u Glavnoj pošti u Jurišićevoj ulici.

U blizini ovog kompleksa, u zasebnoj grobnici, s druge strane ceste (u mjestu Rakov Potok), u trokutu između današnje Samoborske ceste, Karlovačke ceste i Obadovog puta, gdje su se nalazile livade i oranice, bile su pokopane osobe ubijene u odmazdi 28. travnja 1943. godine, a čiji posmrtni ostaci su ekshumirani 1947. godine.[7]

Drugi kompleks nalazi se dva kilometra dalje uz cestu prema Jastrebarskom, u Jankovečkoj šumi, na prostoru današnjeg groblja i s druge strane ceste nasuprot groblja nešto južnije. Sastoji se od nekoliko grobnica među kojima se, prema navodima izvješća, nalaze i posmrtni ostaci Bojana Štambergera i Kreše Rakića. Na širem prostoru su se nalazila tri groba s kraja 1941. i početka 1942. koja su ekshumirana. Komisija nije procjenjivala broj ubijenih ili pokopanih na toj lokaciji.[8] Ostale grobnice na toj lokaciji nisu ekshumirane niti obilježene. Spomen obilježje podignuto je 1983. na proplanku usred Jankovačke šume. Spomenik predstavlja "šest simboličnih grobova za koje se zna da postoje u šumi ali nisu obilježeni. Središnja kamena ploča s natpisom o tragičnim zbivanjima u tom prostoru simbolizira sve znane i neznane žrtve masovnih grobnica također razasutih šumom."[9]

6 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 2; Katastarska općina: 338745, STUPNIK Broj ZK uloška: 4838.

7 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 2;

8 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 2.

9 *Samoborske novine*, god XXXVI, broj 15, 26.VII.1986., str 7.

/ Prvo strijeljanje – početkom srpnja 1941.

Izaslanik Okružne komisije za utvrđivanje zločina u Zagrebu u svibnju 1946. u *Izvještaju o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka* opisao je da je prvo ubijanje u Rakovom Potoku bilo početkom srpnja 1941. godine:

> Prvo ubijanje uslijedilo je početkom srpnja 1941 godine. Tada je dovedeno autokarom oko 35 osoba, među kojima su bile samo dvije ženske. Ruke su im bile vezane žicom. Pri tom slučaju "prijeki sud" nije zasjedao. Tada dovezene izvlačili su iz autokara po dvojicu ili trojicu te ih dovodili do jame. Tu bi[i]h odrješili, a zatim im naredili da skinu kaput i da njime omotaju glavu. Neki bi to i učinili, no neki su odbijali. Zatim bi ih u stojećem stavu izvršitelj strijeljao iz revolvera metkom u čelo, a žrtve bi padale u jamu. Ustaše im tom zgodom nisu ništa oduzimali. Zakopavali su ih odjevene i obuvene. A kada je sve bilo dovršeno, oni koji su i iskopali, zatrpali su jamu a ustaše su zatim otišli. Tako je nastao prvi grob na području Stupničke zemljišne /šumske/ zajednice.[10]

Ljudevit Jelić, jedan od kopača jama, izjavio je da su u srpnju 1941. ubijene 43 osobe, a da je strijeljanja na tom mjestu bilo još dvaput, od čega drugo sutradan (koje je izbjegao jer je otišao kositi livadu u Sv. Nedelju).[11] Moguće da je prilikom ovog strijeljanja ubijen Vjekoslav Slavko Puhek za kojeg se navodi da je strijeljan 7. srpnja 1941. godine[12], a za sestre Veru i Zlatu Pollak neki izvori navode da su strijeljane u Rakovom Potoku u srpnju 1941.[13]

Ova ubojstva izvršena su na prvom kompleksu.

10 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 2.

11 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (7), Zapisnik, svjedok: Jelić Ljudevit, 16. srpnja 1946.

12 Iz potrošačke kartice izbrisan je 11. listopada 1941. godine pa je svakako strijeljan prije tog datuma.
HR-HDA-511-2-1 Projekt Dotrščina: Zagrepčani – revolucionari, antifašisti i žrtve fašističkog terora 1941. – 1945., HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Puhek Slavko); Stopar, V. (1959). *Hrvatsko zagorje u NOB*. Zagreb: Epoha, str. 445; HR-DAZG-24-4-3-7412, dostupno na: https://ekultura.hr/items/481631/

13 HR-HDA-511-2-1-3-2 (dosjei Pollak Vera i Pollak Zlata)

Delegat Komisije za utvrđivanje ratnih zločina Kotarskog narodnog odbora Samobor, Pipić, naveo je da su prva strijeljanja bila mjesec dana ranije, odnosno da je u Rakovom Potoku "15. lipnja 1941. godine ubijeno 40 ljudi koji su dovedeni iz nepoznatog zagrebačkog zatvora".[14]

/ Proboj zatočenika logora Kerestinec

Neuspjela akcija oslobođenja zatočenika iz logora Kerestinec u noći s 13. na 14. srpnja 1941. pretvorila se u neorganizirani bijeg i tragediju. Bijeg je izveden na brzinu i stihijski četiri dana nakon strijeljanja desetorice zatočenika na Dotrščini u znak odmazde zbog ubojstva ustaškog agenta Ljudevita Tiljka.[15] Ubrzo nakon bijega započela je potjera, a u Rakov Potok došao je sam vrh represivnog aparata: Stjepan Blažeković, rukovoditelj C odsjeka Redarstvenog ravnateljstva, Božidar Cerovski, ravnatelj RAVSIGUR-a Zagreb, i Eugen Kvaternik *Dido*, ravnatelj RAVSIGUR-a NDH.[16] Samo nekoliko dana ranije u prostorijama zatvora u Ulici Račkog 9 u Zagrebu, neke članove obitelji desetorice strijeljanih primio je Stjepan Cerjak koji je prema njima bio "bezgranično bezobrazan i drzak".[17]

Rodbina poginulih neposredno nakon rata nije znala točnu sudbinu logoraša koji su sudjelovali u bijegu. Prema svjedočanstvima dijela rodbine, vidimo da su neki dobili informacije da su neki uhvaćeni zatočenici strijeljani kod Rakovog Potoka. Vjekoslav Kette tražio je informacije o svom bratu koji je sudjelovao u bijegu iz Kerestinca pa je čuo od Vladimira Rupčića da je Adolf Kette uhvaćen i iz Zagreba odveden na strijeljanje u Rakov Potok, a također je čuo da su u Rakovom Potoku ubijeni Korasić Petar, Kleščić Dragutin, Šiftar Ivan i Humski [Franjo].[18] Antun Vitasović čuo je informaciju da je njegov sin Vladimir Vitasović prilikom bijega uhvaćen kod Rakovog Potoka i tamo stri-

14 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., Zh 31729 (1), Izvješće Kotarskog narodnog odbora Samobor od 16. rujna 1945. (Pipićevo ime nije upisano u dokument, op.a.)

15 Jelić, I. (1986). *Tragedija u Kerestincu*. Zagreb: Globus, str. 6—7; Večernji list, god. XIX, br. 4893, 4., 5. i 6. VII. 1975., str 4.

16 Dizdar, Z. (1989). *Logor Kerestinec*. Povijesni prilozi, 8 (8), str. 187. Preuzeto s https://hrcak.srce.hr/107385;

17 Komarica, Z. (1989). *Kerestinečka kronika.* Zagreb: Globus, str. 137.

18 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (24), Zapisnik, svjedok: Kette Adolf, 29. ožujka 1946.

jeljan jer se jedan detektiv hvalio da ga je upravo on ustrijelio.[19] Eva Domany pretpostavljala je da je njen otac Osias (Ješua) Izrael strijeljan u Rakovom Potoku.[20] Ivan Kazić čuo je da su njegova braća Petar i Janko-Lavoslav Kazić "bili po seljacima uhvaćeni i predani ustašama i navodno da su kasnije kod Horvata ubiti u nekoj šumi ili kod Rakovog Potoka, ali ništa pobliže o tome ne bi znao reći".[21] Katarina Mrak, supruga Antuna Mraka, čula je od agenata da su oni zatočenici koji su uhvaćeni nakon bijega i dovedeni u Zagreb, strijeljani u Rakovom Potoku. Ovako je opisala njegovu sudbinu prilikom svjedočenja:

> Sutra dan što je doveden u Zagreb t.j. 17.VII.1941. bio je odveden zajedno sa još 41 osobom u Rakov Potok i strijeljan. Koje su 41 osobe ne znam. Da je tada strijeljan znadem po tome, što su sami ustaški agenti to pripovjedali, što moga muža nije nakon toga bilo, a i jedan šofer, koji je vozio na strijeljanje, a ime tom šoferu ne znam, pripovjedao je mom šogoru Bocak N. na kanalu Ranjenina br. 2. da je moj muž bio tamo odveden.[22]

Tek su kasnijim istraživanjima na temelju svjedočanstava i dokumenata utvrđene sudbine onih koji su sudjelovali u bijegu iz logora, ali nije u svim slučajevima u literaturi napisano točno mjesto stradanja i mjesto pokopa. Za 89 zatočenika je utvrđeno da su sudjelovali u proboju, spasila su se trinaestorica, a dvojica su puštena iz zatvora. Ukupno su 74 logoraša poginula u borbama ili uhićena te potom strijeljana.[23] U borbama za vrijeme i nakon proboja poginulo je ili ubijeno 29 logoraša, što znači da je 45 logoraša uhvaćeno i da su vjerojatno svi odvedeni u Zagreb.

19 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (22), Zapisnik, svjedok: Vitasović Anton, 17. rujna 1945.

20 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (23), Zapisnik, svjedok: Domany Eva, 31. listopada 1945.

21 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (21), Zapisnik, svjedok: Karić (Kazić, op. a.) Ivan, 16. travnja 1946.

22 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (26), Zapisnik, svjedok: Mrak Katarina, 16. srpnja 1946.

23 Dizdar, str. 143-192; Iveković, S., ur. (1981). *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945*. Knjiga I (ožujak—prosinac 1941). Zagreb: Savjet za izdavanje "Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 — 1945", str. 121.; Jelić, str. 278—282; Komarica, str. 209.

Petar Korasić poginuo je u zgradi logora prilikom razoružavanja logorske straže, a u borbama oko Kerestinca poginuli su: Rasto Dimitrijević, Ivan Ivšak, Dragutin Ložnjak, Dušan Samardžić, Mihajlo Stanimirović, Ulrih Šneptrel, Jovan Tatalović, Vladimir Vitasović i Berislav Vulelija.[24] Za Antuna Mraka smatralo se da je poginuo u borbama oko logora 14. ili 16. srpnja, ali prema policijskom kartonu jasno je da je uhvaćen 15. srpnja, a 16. srpnja je predan ustaškom redarstvu.[25]

Prema izvještaju zapovjednika Oružničke postaje Rakov Potok, Ivana Ivčevića, Kotarskoj oblasti Samobor o rezultatima potjere za odbjeglim komunistima iz logora Kerestinec u borbama 14. srpnja u šumi Dubrava južno od željezničke postaje Horvati ubijeno je osam logoraša, a uhićeno deset koji su odvedeni u Zagreb. Idućeg dana napravljen je pretres šume u kojoj su se vodile borbe, a oružnici su naišli na dva logoraša od kojih se jedan nije htio predati pa je ubijen, dok se drugi predao. U blizini Rakovog Potoka uhvaćena su 16. srpnja četiri logoraša. Svi uhvaćeni osim Franje Pavlineka otpremljeni su u Zagreb, a Pavlinek je strijeljan u Rakovom Potoku. Istog dana, po nalogu ravnatelja ustaškog redarstva, a u suglasnosti Kotarske oblasti u Samoboru izvršen je pokop ubijenih logoraša u šumi Dubrava. Od ubijenih u šumi Dubrava identitet je potvrdio oružnicima jedan od uhvaćenih logoraša, a ustanovljeno je da su ubijeni (uz Franju Pavlineka): Izet Sujoldžić, Slavko Tkalčević, Anton Žele i Franjo Babić, dok se petorici nije moglo utvrditi identitet.[26] Za Slavka Tkalčevića se smatralo da je ubijen u borbama oko logora, ali je prema ovom dokumentu vidljivo da je ubijen u Stupničkoj šumi.

U borbama kod Stupničke šume 14. srpnja poginuli su, osim navedenih Franje Babića, Izeta Sujoldžića, Slavka Tkalčevića i Antona Želea, i zatočenici: Petar Božić, Slavko Gavrančić, Jovan Kević, Muhamed Kulenović, Josip Šiber i Nikola Tomić, a u borbama kod Stupničkog Obreža poginuli su: Ivan Barkić Dugonjić, Milan Basić, Antun Božac, Ivan Čubelić, Milivoj Daskalović, Marijan Đanešić (ili u borbama kod Rakovog Potoka), Dimitrije Lopandić, Lavoslav Šrajer.[27]

24 Jelić, str. 279—282.

25 HR-HDA-259 Redarstvena oblast za grad Zagreb, HR-HDA-259-2-1-3300, dostupno na: https://ekultura.hr/items/2028218; Jelić, str. 280.

26 Iveković, 1981, str. 124—126.

27 Jelić, str. 278—282.

Za Martina Starešinu smatralo se da je poginuo u borbama kod Stupničke šume, ali je ipak uhićen "prigodom pobune u Kerestincu", a 16. srpnja predan je ustaškom redarstvu i strijeljan s ostalim uhvaćenim zatočenicima. Martin Starešina bio je bratić Josipa Broza Tita (Titov otac Franjo i Martinova majka Terezija bili su brat i sestra).[28]

Kata Rastovec (r. Kovačić) nevjenčana supruga zatočenika Mate Dumbovića, sudjelovala je u akciji spašavanja zatočenika. Oružnički vodnik Josip Pleša i vojnik ustaša Nikola Cerovski prilikom pretresa šume Padež kod Svete Nedelje 14. srpnja naišli su, kako piše u izvještaju od 18. srpnja,

> (...) na jednog nepoznatog muškarca koji je bio skriven u grmu kojega su pozvali na predaju koji poslušati htjeo nije, već je počeo pipati po džepovima našto su mu poviknuli ruke u vis i kad ovo učiniti htjeo nije, isti su pripucali na njega tako da je isti pogođen sa 4 naboja. Poslije toga isti su pregledali muškarca, i ustanovili da je to ženska osoba obučena u muško odijelo i kod iste pronađeno 20 pištoljskih naboja za vojnički revolver.

Bila je to Kata Dumbović. Pokopana je 15. srpnja na groblju u Sv. Nedjelji.[29]

U dopisu Kotarske oblasti Samobor upućenom Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu javljeno je da su sve navedene ubijene osobe po nalogu ustaškoga redarstva u Zagrebu pokopane, a da nije niti obavljena "sudbeno-liječnička niti redarstvena komisija".[30]

Ukupno 29 logoraša pokopano je na nekoliko lokacija, a nakon rata bila je poznata samo jedna grobnica odnosno devet kerestinečkih grobova (od jedanaest) na području oružničke postaje Rakov Potok koje je nakon rata Zvonimir Komarica posjećivao i fotografiju lokacije objavio u jednoj od svojih knjiga. Ta neobilježena grobnica se nalazi u šumi Dubrava u Stupničkoj šumi, a grobovi

28 HR-HDA-259-2-1-4938, dostupno na: https://ekultura.hr/items/2393918/; Jelić, str. 182.

29 Kata Rastovec u jugoslavenskoj historiografiji poznatija je kao Kata Dumbović iako se nikad tako nije prezivala.
Iveković, str. 129—131; Jelić, str. 108, 118, 283; HR-HDA-259-2-1-3927; HR-DAZG-1180, Kotarska oblast Samobor, KOS, Prs. 146/1941, Komunisti, internirci u Kerestincu – bijeg iz logora, dopis Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, 15. srpnja 1941.; HR-HDA-259-2-1-3927, dostupno na: https://ekultura.hr/items/2402777

30 HR-DAZG-1180, KOS, Prs. 146/1941, Komunisti, internirci u Kerestincu – bijeg iz logora, dopis Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, 15. srpnja 1941.

ostalih ubijenih na tom području bili su (i ostali, op.a.) nepoznati.[31] Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih suradnika zaključila je da su na prvom kompleksu pokopane žrtve iz logora Kerestinec.[32]

Za grobovima poginulih zatočenika logora Kerestinec tragao je Zvonimir Komarica, preživjeli zatočenik tog logora, a istražio je njihove biografske podatke "da grobovi bez sjena ne budu i životi bez sjena".[33] Bio je svjestan važnosti grobova, odnosno zašto se ubijeni za vrijeme NDH bacaju u jame:

> Ubojice po zanimanju ostavljaju svoje žrtve sličnima sebi, ljudima strvinarima, koji ih bace u jame i zatrpaju. (...) Grob budi uspomene i sjećanja. To je ono čega se zločinci naredbodavci plaše. Dobro znadu pogrebne običaje, oplakivanje, otpraćaj i polaganje mrtvog. Ti su obredi stariji od kršćanstva. Na njima je kršćanstvo izgradilo mit križnog puta... Nalazišta iskopine o kulturama neolita u sjevernoj Hrvatskoj i drugdje to nedvojbeno dokazuju. Atenski pisac tragedija i političar Sofoklo u petom stoljeću prije naše ere obrađivao je teme polaganja u grob...[34]

U proboju ipak nisu sudjelovali neki zatočenici koji su bili zatočeni u židovskom dijelu logora, a za koje se dosad smatralo da su sudjelovali: Isak Katan, Lavoslav Koričan, Mirko Neuman i Izidor Perera koji su zajedno s ostalim Židovima iz Kerestinca upućeni u Gospić, a zatim u Jasenovac. Također nisu sudjelovali ni neki zatočenici koji su bili zatočeni u katoličkom dijelu logora, a za koje se smatralo da su sudjelovali: Albin Turk, koji je upućen nakon proboja u Lepoglavu, a nakon toga u Staru Gradišku, te najvjerojatnije Josip Heršak, Mato Dumbović i Zdravko Pavešić, koji su prebačeni u Zagreb, gdje su se nalazili do potkraj 1941. godine, kada su Heršak i Dumbović upućeni u logor Jasenovac, dok za Pavešića nema podataka nakon 1942. godine. Milan Velebit, koji je uhićen kao Srbin i prema dokumentima bio je interniran u srpsko-jugoslavenski dio logora, te je zajedno s ostalim Srbima poslije proboja odveden u logor Gospić, gdje je zatim ubijen. Vjerojatno u proboju nije sudjelovao ni Elijaš Singer koji je 24. listopada (isto kad i Dumbović) upućen u

31 Komarica, 1989, str. 210.

32 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 2.

33 Komarica, Z. (1962). *Grobovi bez sjena*. Zagreb: Lykos, str. 13.

34 Komarica, Z. (1990). *Do smrti i nazad u Hrvatskoj. Zapis vojnika II*. Zagreb: Globus, str. 315

Jasenovac, a za kojeg se navodilo da je poginuo kod Rakovog Potoka 14. srpnja. U proboju su sudjelovali i neki zatočenici za koje se nije znalo da su bili sudionici proboja.[35]

Grupa od 44 zatočenika koja je uhvaćena na raznim mjestima odvedena je u Zagreb u zatvor u ulici Račkoga 9 gdje je netko od njih, najvjerojatnije August Cesarec, na zidu napisao:

> U OVIM PROSTORIJAMA SU PROŽIVJELI SVOJE POSLEDNJE ČASOVE INTERNIRANI BORCI IZ KERESTINCA. NJIH 44. OSUDU O STRELJANJU SU PRIMILI SVI (!) UZDIGNUTE GLAVE, JER SU ZNALI DA UMIRU ZA PRAVEDNU STVAR, ZA STVAR RADNOG NARODA. ŽIVJELA SOVJETSKA HRVATSKA.

Većina njih strijeljana je 17. srpnja 1941. godine (u literaturi se negdje navodi da su strijeljani između 17. i 22. srpnja). Nisu utvrđena sva imena četrdeset četvorice niti imena svih koji su iz te grupe odvedeni na strijeljanje. Sigurno je utvrđeno da su sljedeći zatočenici strijeljani 17. srpnja 1941. godine: Branko Babić, Kuzman Belinski, Juraj Bermanec, Divko Budak, August Cesarec, Tajib Dautović, Dušan Grković, Josip Horvat, Franjo Humski, Jaroslav Hvala, Stjepan Jelić, Lavoslav Kazić, Petar Kazić, Mirko Kesler, Adolf Kette, Ivan Kleščić, Hugo Kon, Ljudevit Kon, Ivan Krndelj, Pavao Markovac, Antun Mrak, Izrael Osias, Zdravko Pavešić, Antun Perković, Ernest Rado, Franjo Saucha, Martin Starešina, Izrael Steinberger, Ivan Šiftar, Valent Šuh, Henrich Telč, Aleksandar Turković, Blaž Vidatić, Albin Vincek i Stanislav Volčić. Među četrdeset četvoricom bili su najvjerojatnije i: Ivan Kazić (kasnije oslobođen), Ivan Šćurić (odveden 24. listopada 1941. u Jasenovac) i Ivan Tahi (odveden u logor i pušten 15. studenog 1941.).[36]

Iako se najčešće navodi u literaturi da su strijeljani u Dotrščini, moguće je da je mjesto strijeljanja te grupe, ili barem dijela te grupe Rakov Potok ili neka od obližnjih šuma. To potvrđuju i izjave rodbine, a u tome najuvjerljivija je ranije navedena izjava Katarine Mrak da je njen suprug zajedno s 41 osobom odveden u Rakov Potok i tamo strijeljan.

35 Dizdar, str. 181—182; HR-HDA-259-2-1-4599, dostupno na: https://ekultura.hr/items/2398343/

36 Jelić, str. 118, 278-282; Komarica, 1989, str. 206, 209; Iveković, str. 121; HR-HDA-259-2-1-4938; HR-HDA-259-2-1-3300; Dizdar, str 182.
Fotografija sačuvanog dijela zida i natpisa dostupna je na: https://www.facebook.com/photo/?fbid=3203168163070270&set=a.518539590280810

Na više mjesta su pronađeni papirići na kojima je August Cesarec ispisao svoje ime i prezime ("August Cesarec, književnik"). Nađeni su na putu prema šumi Horvati, ali i u Rakovom Potoku. Cesarčevoj supruzi, Mariji Vinski, nepoznati je seljak donio nekoliko takvih papirića i objasnio kako je došao do njih:

> Radio je kod Rakova Potoka. Uto, začuvši kamion, pritajio se. Vidio je kako su ustaše iz kamiona izveli neke ljude i postavili ih pred raku. Opazio je izdaleka čovjeka nižeg rasta kako ispisane papiriće baca naokolo. No, primijetio je da taj čovjek nije ubijen, kao ni neki drugi iz njegove grupe, već su odvedeni u nepoznatu pravcu. Tada je seljak izašao iz šume i pokupio ceduljice.[37]

Takve papiriće dobio je i Cesarčev brat:

> Iscrpljen Cesarec bio je uhvaćen s Divkom Budakom, Dušanom Grkovićem i braćom Kazićima. Morali su gledati dok su ustaše strijeljali drugove. Očekujući da će biti strijeljan, Cesarec je na istrgnutim listićima napisao August Cesarec, književnik. Ceduljice su našli seljaci iz Rakova potoka dovedeni da pokopaju strijeljane. Jedan od njih je ceduljicu donio doktoru Stanku Cesarcu, Augustovu bratu.[38]

U svom sjećanju na Augusta Cesareca, Komarica je opisao Cesarčeve posljednje dane:

> On je otišao s kolonom koja je istog dana, 14. srpnja poslije podne, bila opkoljena i napadnuta od mnogo nadmoćnijih neprijateljskih snaga. Probijajući se iz obruča, iscrpljen, bez fizičke kondicije pao je u ruke neprijatelja s još nekoliko drugova. Kako su ti drugovi bili naoružani, odmah su strijeljani. Cesarca su ustaše ostavili da promatra njihovo strijeljanje. Očekujući da će u idućoj grupi biti strijeljan, Cesarec na istrgnutom listiću iz notesa piše ceduljicu s tekstom: "August Cesarec, književnik". Tu ceduljicu su našli seljaci iz Rakovog Potoka, kada su po naređenju ustaša došli pokopati strije-

37 Zaninović, V. (1964). *August Cesarec*. Zagreb: Matica Hrvatska, str. 151, 226; Mišković, Đ. (1977). "Guta" – iz Sjećanja, u: *Večernji list*, br. 5630, god. XXI., 26., 27., 28., 29. i 30. XI 1977., str. 10—11.

38 Stipetić, Z. (1982). *Argumenti za revoluciju – August Cesarec*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH, str. 439—440.

ljane. Jedan od njih donio je cedulјicu dru Stanku Cesarcu, bratu pokojnog Augusta.[39]

S obzirom da je poznat samo jedan slučaj strijeljanja nakon proboja (Pavlinek), a pokop ubijenih u šumi Dubrava u Stupničkoj šumi je bio 16. srpnja, moguće da se opisi Cesarčevih posljednjih dana odnose na strijeljanje grupe koja je 17. srpnja odvedena iz zatvora iz Ulice Račkoga 9.

/ Ubojstva u ljeto 1941. godine u Stupničkoj šumi

Prema Izvještaju o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka ubijanje antifašista u Rakovom Potoku započelo je u srpnju 1941. godine. Žrtve su ustaše dovozile iz zatvora u Savskoj cesti u Zagrebu. Ustaše koje su provodile osiguranje tijekom pogubljenja dovozile su se kamionima iz Zagreba. U svakoj skupini bilo ih je, prema Izvještaju, otprilike između 100 i 150. Kamioni bi se zaustavili na određenoj udaljenosti od mjesta pogubljenja. Jedan dio pripadnika najprije bi pregledao teren, a zatim zauzeo položaje i rasporedio straže kako bi osigurao područje. U tom osiguranju sudjelovali su i oružnici iz Rakovog Potoka. Identitet ustaša koji su sudjelovali u osiguranju nije utvrđen. Međutim, poznata su imena dvojice oružnika koji su u tome sudjelovali: oružnički narednik Ivan Ivčević, koji je nakon oslobođenja uhićen te je počinio samoubojstvo u zatvoru u Jastrebarskom i oružnički narednik Josip Martinović, koji je nakon oslobođenja likvidiran od strane Jugoslavenske armije.[40]

Poznato je ime jednog od onih koji su sudjelovali u odvođenju uhićenih u Rakov Potok, radi se o Vladimiru Bednjancu koji je od početka srpnja 1941. do kraja te godine bio pripadnik 13. jurišne satnije hrvatskih sveučilištaraca što znači da je u odvođenju uhićenih u Rakov Potok sudjelovala i ova satnija.[41] Jedan vod ustaških egzekutora iz te satnije zajedno s grupom glinskih ustaša

39 Komarica, Z. (1968). Smrt Augusta Cesarca, u: *Forum*, br. 1—2, 1968., str. 175.

40 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 1.

41 Roksandić, D. (2026). Tomislav Rolf u arhivskim vrelima, u: *Glina 1941. Tragedije i traume u pamćenju i zaboravu.* Zbornik znanstvenih radova s međunarodnim sudjelovanjem (elektroničko izdanje). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu i Srpsko narodno vijeće, str. 419.

pod komandom Nikole Vidakovića izvršio je masakr u glinskoj pravoslavnoj crkvi u noći 30./31. srpnja 1941. godine, a sudjelovao je i u drugim zločinima na tom području.[42] Zagrebački skojevci izveli su napad na 13. jurišnu satniju hrvatskih sveučilištaraca 4. kolovoza 1941. godine, a u napadu je ranjeno ili ubijeno (najmanje) 28 pripadnika. U znak odmazde Senat pokretnog prijekog sud osudio je istog dana na smrt strijeljanjem 98 Židova i komunista te Vinka Šonjaru, Tvrtka Seljana, Anđelka Berislavića i Peru Rukavinu koji su uhvaćeni u blizini i osuđeni kao napadači. Idućeg dana "otkriveni su daljnji saučesnici i intelektualni začetnici tog zločina" pa je Senat pokretnog prijekog suda osudio na smrt strijeljanjem još 87 Židova i komunista.[43]

Prije samih pogubljenja na stratište su iz Rakova Potoka dolazili oružnici koji su ondje bili stacionirani, a koji su bili obavješteni planiranim strijeljanjima. Oni su tražili od seoskog starješine da odredi osobe za kopanje grobnica. Franjo Mikuša kao seoski starješina morao je po naredbi oružnika pronaći nekoliko ljudi za kopanje jama na području Stupničke šume. Mikuša je skupio grupu Roma koji su živjeli nedaleko od mjesta zločina i nekoliko mještana. U kopanju grobnica uz Rome koji su živjeli u naselju Razborište kraj Rakovog Potoka sudjelovali su: Miško Težak, pripadnik ustaškog pokreta Stjepan Mavračić "Jurinec" i njegov brat Ivan, Josip Puč, Mirko Obad, školski podvornik Janko Jelić i njegovi sinovi Pavao Jelić (ustaše su ga ubile 1945.) i Ljudevit Jelić iz Rakovog Potoka te Burić Franjo i Vinko Carin iz Galgova. Svi oni prisustvovali su ubojstvima, a nakon ubijanja svlačili su leševe i međusobno dijelili odjeću, obuću i druge stvari koje su našli kod ubijenih. U tome su se najviše isticali Vinko Carin i Janko Jelić. Seoskog starješinu Mikušu oružnici su pozvali nakon strijeljanja kako bi pazio da se žrtve dobro zakopaju. Tada je vidio da je Janko Jelić *imao "sve ruke krvave"*.[44]

42 Mrkalj, I. (2025). *Ustaški teror i genocid: primjer Gline i glinskoga kotara 1941. — 1942. godine*. Zagreb: Srpsko narodno vijeće i Profil knjiga, str. 341—343, 347, 353, 356, 378, 381.

43 Ivanc, E. (1961). *Nepokorena mladost*. Zagreb: Lykos, str. 83—87; Komar, S. (1983). Napad na ustašku studentsku četu kod Botaničkog vrta, u: *Zbornik sjećanja Zagreb 1941. — 1945.*, knjiga 2. Zagreb: Gradska konferencija SSRNH Zagreb, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske i Školska knjiga, str. 10—20.

44 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 1; Zh 31729 (7), Zapisnik, svjedok: Jelić Ljudevit, 16. srpnja 1946.; HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (8), Zapisnik, svjedok: Težak Miško, 16. srpnja 1946.; Zh 31729 (5), Zapisnik, svjedok: Mesić Dragutin, 11. prosinca 1945.; Zh 31729 (4), Zapisnik, svjedok: Mikuša Franjo,

Stjepan Mavračić "Jurinec" obavljao je i dužnost "režisera", odnosno osobe koja je isplaćivala novčane naknade za kopanje jama, a bio je plaćen 200 kuna, dvostruko više od drugih. Prema iskazima s jedne je strijeljane žrtve pokušao skinuti prsten. Budući da ga nije mogao skinuti s prsta, odrezao je dio dlana zajedno s prstima. On je tvrdio da je Vinko Carin žrtvama škarama rezao prste kako bi im skinuo prstenje što nije osobno vidio nego je čuo od drugih.[45] Tu imovinu neki su dalje prodavali pa je tako Omega sat Rastislava Buterina prodan jednom staretinaru u Vlaškoj ulici 7, a nudili su mu i odijelo. Trgovac Valent Jalušić iz Ulice Medveščak kupio je taj sat, a kad je odnio sat na popravak uraru Kolaru, u Novoj Vesi 25, urarov pomoćnik Ante Buterin prepoznao je bratov sat.[46]

Miško Težak sudjelovao je u kopanju dvije jame i pokopu 35 strijeljanih osoba među kojima je bila i jedna žena, a od Roma je čuo da je ubijeno 200 ljudi jer on nije bio prisutan kod svih strijeljanja.[47] Tadašnji učitelj Dragutin Mesić rekao je kako je u Stupničkoj šumi pokopana 201 osoba što je saznao od mještana: "Koliko sam ja mogao od ljudi raspitati znadem da je prvi grob, koji je najbliže Zagrebu (...) nastao u jesen 1941. između rujna i listopada, sastavljen od dvije jame i da je tu pokopano 201 žrtva. Svi su ovi streljani ili poklani nožem.[48] Stjepan Mavračić "Jurinec" bio je nadzornik u tri navrata kad su vršenja strijeljanja, a ukupno je ubijeno oko 200 osoba. Žrtve su ubijali agenti, a ako netko nije bio usmrćen metkom "dotucali su ga sa lopatom. I u ovom poslu isticao se Carin Vinko iz Galgova i Jelić Janko iz Rakovog Potoka. Ovaj posljednji pobacane ljude u jami [je] gazio. jednom zgodom kad su automobilom dopraćeni ljudi za strijeljanje, pobjegla je jedna djevojka i već je bila u šumi. Za

16. srpnja 1946.; HR-HDA-1491 OZNA, kutija 22, 5.3.7. Izjava Mavračić Stjepana od 15. siječnja 1945. godine, str. 1-3.

45 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 1; HR-HDA-1491 OZNA, kutija 22, 5.3.7. Izjava Mavračić Stjepana od 15. siječnja 1945. godine, str. 2.

46 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (19), Zapisnik, svjedok: Jalušić Valent, 18. srpnja 1946.; Zh 31729 (36), Zapisnik, svjedok: Levatić Katarina, 18. rujna 1945.; HR-DAZG-24-4-3-71885, dostupno na: https://ekultura.hr/items/1030214/; Mihovilović, Đ. (2014). *Zagrebački tramvajci u logoru Jasenovac*. Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, str. 150.

47 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (8), Zapisnik, svjedok: Težak Miško, 16. srpnja 1946.

48 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (5), Zapisnik, svjedok: Dragutin Mesić, 11. prosinca 1945.

njom je trčao Carin Vinko te je uhvatio i silovao je u šumi, a potom dove[o] na strijeljanje." Jelić je umro 1944. godine, a Carina su nakon oslobođenja ubili pripadnici Jugoslavenske armije.[49]

Franjo Burić prisustvovao je strijeljanjima u kolovozu 1941. kad ga je doveo Stjepan Mavračić. Tog dana bile su, prema njegovom svjedočenju, strijeljane 153 osobe, od čega 12 žena, koje su pokopane u četiri jame duge šest metara, široke 4 metra i duboke 1,5 metara. Među njima je

> (...) bilo gospode, seljaka, radnika, poštara, željezničara, vojnika razne dobi. Bilo ih je starih sa bradama, a bilo je i vrlo mladih, Moglo se vidjeti strašnih prizora. tako je dovedena žena i muž, kojima je ostalo sedmoro djece. (...) većinom su ljudi bili veseli i pjevali su. Sjećam se jednog prizora: policajci vode četvero, zadnja je išla jedna puca ona je pjevala i držala se veoma veselo, a ostala trojica muški su je pratili, oni su bili isto mladi. Pojedini kad su došli na grob stali su i zaviknuli: "Slava vam drugovi", a zatim su složili u jamu i mirno lijegali. Rijetki su plakali. (...) Jedan mladić koji je skočio s kata iz policijske zgrade, kad je bio na saslušanju slomio je nogu. Nije mogao ići pa su ga donijeli četiri policajca za noge i ruke i bacili u jamu. Vidio je kako "Šintar"drži uperen revolver u njegovu glavu i zaklonio se s rukom. U isti mah je ovaj opalio i pogodio ga u ruku, najme kroz ruku u glavu i bio je gotov.[50]

Poznata su mu bila još dva strijeljanja kada je dovezeno manje ljudi, pa je po njemu ukupno na tom mjestu ubijeno oko 250 osoba.[51] Mladić kojeg spominje s polomljenom nogom mogao bi biti Teodor Katić, što znači da je moguće da se radi o likvidaciji od 11. rujna 1941. godine.[52]

Neposredno prije dolaska žrtava na mjesto pogubljenja stizali su ustaški dužnosnici u luksuznim automobilima. Na samom mjestu zločina djelovao

49 HR-HDA-1491 OZNA, kutija 22, 5.3.7. Izjava Mavračić Stjepana od 15. siječnja 1945. godine, str. 2; HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 1.

50 HR-HDA-1491 OZNA, kutija 22, 5.3.7. Izjava Burić Josipa od 19. siječnja 1945. godine, str. 4—5 (1—2).

51 Isto.

52 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (35), Zapisnik, svjedok: Milada Katić, 19. rujna 1945.

je tzv. prijeki sud. Zajedno s njima kamionom su dopremani stol, stolice i pisaći pribor potreban za rad suda. U blizini već iskopanih jama postavljali su stol i stolice te provodili postupak. Žrtve su na mjesto pogubljenja dovožene zatvorenim autobusima, takozvanim "crnim Maricama". Jednog su poslijepodneva sve žrtve dovezene u jednom takvom vozilu. Drugoga dana dovezene su u tri navrata, svaki put po jednim autobusom, dok su trećega dana istodobno stigle četiri "crne Marice". Nakon što bi prvi kontingent žrtava stigao na mjesto pogubljenja, oko dva sata poslijepodne započinjao je rad prijekog suda. Protiv svake osobe provodio se vrlo kratak i formalan postupak, nakon kojega bi bila izrečena smrtna presuda i odmah određeno njezino izvršenje. Kada bi se članovi prijekog suda umorili, nakratko bi prekinuli rad, užinali, a za to vrijeme pogubljenja bi se nastavila. Događalo se i da se nad jednom skupinom žrtava izvršavala smrtna presuda, dok je istodobno druga skupina bila saslušavana i osuđivana.[53] S obzirom da je prijeki sud zasjedao u rujanskim odmazdama moguće je da se opisi odnose na ta ubojstva.

Mavračić navodi da su ubijanja izvršavali ustaški agenti iz Zagreba, a najviše Cerjak "koji ima svoju trgovinu manufakturnom robom u Zagrebu na Jelačićevom trgu u Pikovoj kući."[54] Burić je zapamtio da je ubijanja vršio visoki crni civil:

> Osuđenici su morali leći potrbuške u jamu a strijeljao ih je u zatiljak revolverom neki visoki crni civil. On je uvjek streljao, a ako bi koji od ustaša, koji su stajali oko jame pucao, on bi ga pozvao, da to ne čini, jer da je on tu za taj posao pozvan. (...) Bilo je slučajeva, da osuđenik kad bude doveden pred jamu svim silama nastoji da se otme i da pobjegne. Takav je bio bačen u jamu, a ovaj isti civil izvadio bi nož, kleknuo bi na osuđenika i prerezao bi mu grkljan.[55]

Opis odgovara Stjepanu Cerjaku koji je imao crnu kosu, a bio je visok 191 cm.[56] Također, postoji svjedočenje da je žrtve ubijao Macan Marković, rodom iz

53 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 1.

54 HR-HDA-1491 OZNA, kutija 22, 5.3.7. Izjava Mavračić Stjepana od 15. siječnja 1945. godine, str. 2.

55 HR-HDA-1491 OZNA, kutija 22, 5.3.7. Izjava Burić Josipa od 19. siječnja 1945. godine, str. 4 (1).

56 HR-HDA-259-2-1-705, dostupno na: https://ekultura.hr/items/1879280/

Like, kojeg su uhvatili i ubili partizani 1942. godine, a Cerjak ga je zamijenio tek kada se Marković "umorio".[57]

Stjepan Cerjak, rođen 1916. u Zagrebu, bio je trgovački pomoćnik po zanimanju, a uoči okupacije radio je u trgovini "Grivičić." Otac mu je umro kad je imao četiri godine, a prije rata živio je s majkom i sestrom na Črnomercu. Od prosinca 1939. godine bio je član Uzdanice, hrvatske štedne i pripomoćne zadruge koja je zapravo bila ustaška paravan organizacija (članovi su među ostalima bili: Božidar Cerovski, Viktor Tomić, Grga Ereš, Jure Francetić, Mile Budak, Leonardo Grivičić, Slavko Kvaternik i Srećko Pšeničnjak). U rujnu 1940. uhićen je dok je fotografirao kuću na kojoj je pisalo "Živio Ante Pavelić". U svibnju 1941. imenovan je za redarstvenog stražara (treće grupe) pri Povjereničtvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, a 10. lipnja prešao je u ustaško redarstvo. Unaprijeđen je već 3. srpnja kad je imenovan zamjenikom ravnatelja ustaškog redarstva (četvrte položajne grupe drugog reda) kod Velike župe Prigorje u Zagrebu. Na toj funkciji je ostao do 20. kolovoza. Cerjak je bio likvidator u Rakovom Potoku i na Dotrščini 1941. godine. Vladimir Sirovatka, koji je među ostalim radio i u Ustaškoj nadzornoj službi, još je za vrijeme rata dao izjavu OZN-i u kojoj je za Stjepana Cerjaka rekao

> (...) da igra vrlo tamnu ulogu. Dobiva direktno od Pavelića naloge. Ima dućan na Jelačićevom trgu. To je sastajalište najreakcionarnije klike ustaškog pokreta /Gregurić, Sniježić, Peroš, Togonal, Cerovski, Rajković, Faber itd./. To su t.zv. 'Didihovci', pristaše Eugena Kvaternika...

Također, rekao je da je Cerjak zloglasni krvnik i povjerljivi Pavelićev agent. Za vrijeme rata preselio je na adresu Dugi dol 5. Nakon što je NDH oduzela trgovinu manufakturom "Vilim Pick" njenom vlasniku Vilimu Picku zato što je bio Židov, preko Državnog ravnateljstva za ponovu u NDH, trgovinu su kupili ustaški natporučnik Stjepan Cerjak, ustaški poručnik i tabornik Vjekoslav Negro, Petar Lepčin i Stjepan Smrkić i nazvali je "Cerjak i drugovi". Cerjak, Negro i Lepčin bili su uoči rata trgovački pomoćnici (prodavači), a za Smrkića nije poznato. Ugovorena cijena od nešto više od tadašnjih 7,5 milijuna kuna bila je manja od njene stvarne vrijednosti, a čini se da su uplatili

57 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 1—2; HR-HDA-1491 OZNA, kutija 22, 5.3.7. Izjava Mavračić Stjepana od 15. siječnja 1945. godine, str. 2.

manje od 10% ugovorene cijene iako su samo zadnja dva mjeseca 1941. godine ostvarili dobit od preko 13 milijuna kuna. Prije oslobođenja sva četvorica su pobjegla u inozemstvo, a trgovina im je oduzeta. Cerjakova sudbina je nepoznata.[58]

Ova ubojstva izvršena su na prvom kompleksu.

Odmazda za ubojstvo ustaškog agenta Ivana Majerholda

Ivan Majerhold (r. 1916.), uhićen je 1936. kao član KPJ i u zagrebačkom zatvoru postao je policijski konfident. Nakon okupacije postao je doušnik ustaškog redarstva i agent provokator. Prema izjavi Stjepana Blažekovića, u čijem je odjelu radio kao doušnik, Ivan Majerhold je nakon 10. travnja bio zatočen u Kerestincu odakle ga je upravitelj ustaške policije Božidar Cerovski premjestio u zatvor, a zatim mu je postavljen uvjet da najprije radi kao konfident (doušnik) nakon čega mu je obećan posao u ustaškoj propagandi. Stalno je tragao za komunistima i antifašistima i prokazivao ih je ustaškim agentima, a opsesija mu je bila da pronađe Radu Končara. Šetao je gradom, a u razmaku od nekoliko koraka slijedili su ga ustaški agenti. S njima se sporazumijevao pomoću ugovorenih znakova. Na taj način otkrivao im je komuniste i antifašiste koje je susretao. Marija Vlahović izjavila je da je odgovoran za uhićenje oko 60 osoba, a Slavica Petek i Ljubica Lepešić izjavile su da je odgovoran za uhićenje 141 osobe. Vjerojatno je najtočnija brojka koju iznosi Stjepan Blažeković da je

58 HR-HDA-259-2-1-705, dostupno na: https://ekultura.hr/items/1879280/; HR-DAZG-24-4-3-10852, dostupno na: https://ekultura.hr/items/461714/; HR-HDA-223, Ministarstvo unutarnjih poslova NDH, Personalni spisi, Cerjak Stjepan, br. predmeta: 6186 i 4851; HR-HDA-1561, Republički sekretarijat unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti, 013.2/5, Izvadak iz dosjea Vladimira Sirovatke, str. 2, 15; https://zbl.lzmk.hr/?p=1582; HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (37), Zapisnik, svjedok: Belić Darinka, 26. lipnja 1946.; HR-HDA-306, ZKRZ-NI ("F"), dosje 203, Pick Vilim, trgovina manufakturne kratke i pletene robe – Zagreb, vl. Cerjak, Lepčin, Smrkić, Negro; HR-HDA-1549-2-6-3: 143, 152; HDA-1549-2-6-8: 50, 109, 124, 163, 323; HR-HDA-306, ZKRZ G.U.Z. 2611/45, kutija 26, Okružni sud Zagreb, godina 1946., Presude STUP broj 4 – 505, upisnik: Stup., godina 1945., broj presude/predmeta: 388; HR-DAZG-24-4-3-112683, dostupno na: HR-DAZG-24-4-3-85280; HR-DAZG-24-4-3-85280, dostupno na: https://ekultura.hr/items/1140857/; Stanić, M., ur. (1946). *Suđenje Lisaku, Stepincu Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima.* Zagreb: Vlastita naklada, str. 418—419.

Majerhold prokazao oko 50 osoba. Udarna grupa Ivana Šibla likvidirala ga je 7. rujna 1941. godine. Pokopan je na Mirogoju u obiteljskom grobu.[59]

Za odmazdu za ubojstvo Ivana Majerholda u Rakovom Potoku je 11. rujna 1941. godine strijeljano 50 osoba.[60] Utvrđena su 42 imena ubijenih u odmazdi: Borivoj Babin, Vilim Bašnjak, Franjo Belušić, Dragutin Bobinac, Stjepan Bobinac, Katarina Brodarić, Savo Bulić, Rastislav Buterin, Valent Ciglar, Dušan Crevar, Anđela Cvetković r. Novaković, August Černjul, Slavko Čor, Petar Devčić, Dragomir Drakulić, Đuro Đurašević, Ante Fabijanić, Ivan Filipaj, Marija Habulin, Dragica Hotko, Branko Ivančević, Ljudevit Jedvaj, Teodor Katić, Ivan Klarić, Josip Macan, Dragutin Matovinović, Mijo Mesarić, Ladislav Mezga, Josip Novosel, Ilija Njegovan, Branko Petek, Vladimir Prekrat, Zvonimir Prlendar, Nikola Sekulić, Radivoj Stanisavljević, Nikola Šakić, Arsen Škatarić, Desanka Škatarić, Valent Špiranec, Slavko Valent, Dušan Vidaković i Laura Weiss.[61] U

59 HR-HDA-1561, Republički sekretarijat unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti, 013.2/5, Izjava Stjepana Blažekovića od 7. rujna 1945., str. 24—25; HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (29), Zapisnik, svjedok: Vlahović Marija, prijepis od 16. svibnja 1946.; Zh 31729 (36), Zapisnik, svjedok: Slavica Petek, 17. rujna 1945.; Zh 31729 (40), Zapisnik, svjedok: Lepešić Ljubica, 31. kolovoza 1945.; HR-DAZG-24-4-3-95319, dostupno na: https://ekultura.hr/items/1218593; Očak, I. i Popović, J. (1976). *Končar – sekretar Partije.* Zagreb: Alfa, str. 157-159, 382,433; Šibl, I. (1965). *Iz ilegalnog Zagreba*. Zagreb: Naprijed, str. 21—29; Podaci s nadgrobne ploče, Mirogoj, odjel: RKT, polje: 83A, razred: II, broj: 207

60 Šibl, I. (1967). *Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve*. Zagreb: Naprijed, str. 253.

61 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosjei: Babić Borivoje, Banjčak Vilim, Belušić Franjo, Bobinac Dragutin, Bobinac Stjepan, Brodarić Katarina, Bulić Savo, Buterin Rastislav, Ciglar Valent, Crevar Dušan, Cvetković Anđela, Černjul August, Čor Slavko, Devčić Petar, Đurašević Đuro, Fabijanić Ante, Filipaj Ivan, Habulin Marija, Hotko Dragica, Ivančević Branko, Jedvaj Ljudevit, Katić Teodor, Klarić Ivan, Macan Josip, Matovinović Dragutin, Mesarić Mijo, Mezga Ladislav, Novosel Josip, Njegovan Ilija, Petek Branko, Prekrat Vladimir, Prlendar Zvonimir, Sekulić Nikola, Stanisavljević Radivoj, Šakić Nikola, Škatarić Arsen, Škatarić Desanka, Špiranec Valent, Valent Slavko, Vidaković Dušan, Weiss Laura); HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (32), Zapisnik, svjedok: Babin Dušan, 22. svibnja 1946.; Zh 31729, Zapisnik, svjedok: Stanisavljević Danica, 9. kolovoza 1946.; HR-HDA-259-2-1-297, dostupno na: https://ekultura.hr/items/1879823; HR-HDA-259-2-1-664, dostupno na: https://ekultura.hr/items/1878998/; HR-HDA-259-2-1-3125, dostupno na: https://ekultura.hr/items/2027345; HR-HDA-259-2-1-3429, dostupno na: https://ekultura.hr/items/2032187; Šibl, 1967, str. 253; Mihovilović, Đ. (2014). *Zagrebački tramvajci u logoru Jasenovac*. Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, str. 110—113.

ovoj odmazdi najvjerojatnije su ubijeni također i: Vaso Bajić[62], Jože Jež[63] i Zlata Kolman[64]. Nedostaje još pet imena, a među njima bi trebala biti i jedna osoba ženskog spola.[65]

U poslijeratnim svjedočenjima rodbina žrtava nije znala točan broj poginulih pa brojku od 105 strijeljanih u odmazdi spominje Jelka Poturić[66], brojku od 141 osobu Slavica Petek[67], a brojku od 150 osoba spominje Pavica Prlendar[68]. Delegat Komisije za utvrđivanje ratnih zločina Kotarskog narodnog odbora Samobor, Pipić, u svom je izvješću naveo da je u odmazdi ubijeno 150 ljudi iz Zagreba.[69] Zbog toga je Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u opisu zločina vezanih uz odmazdu za ubojstvo Ivana Majerholda navela da je tada strijeljano oko 150 osoba.[70]

Ova ubojstva izvršena su na prvom kompleksu.

62 Preuzet je na ustaško redarstvo 10. rujna 1941. godine što je česta zabilježba kod osoba koje su stradale u ovoj odmazdi: HR-HDA-259-2-1-133, dostupno na: https://ekultura.hr/items/1887131

63 S obzirom da je navedeno da je strijeljan zajedno s Perom Devčićem moguće da je ubijen u ovoj odmazdi i da je vrijeme smrti pogrešno.
HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje: Jež Jože)

64 Prema podacima koje je dala njena sestra Milka Hoffman, uhićena je u kolovozu 1941. godine, mjesec dana je bila u zatvoru na Savskoj cesti, a ubijena je u Rakovom Potoku kao taokinja. Prema podacima koje je dao njen unuk, ubijena je u rujnu 1941. u Rakovom Potoku HR-HDA-1723, Gradski komitet Saveza komunista Hrvatske Zagreb, kutija 395, dosjei: Kolman Zlatica i Kolman Zlata; HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Kolman Zlata)

65 Vera Penc, koja je bila u zatvoru kad su žrtve odvodili na strijeljanje u Rakov Potok, sjeća se da je odvedeno osam žena, a imena sedam žena su utvrđena.
HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (26), Zapisnik, svjedok: Penc Vera, 16. srpnja 1946.

66 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (34), Zapisnik, svjedok: Jelka Poturić, 27. rujna 1945.

67 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (36), Zapisnik, svjedok: Slavica Petek, 17. rujna 1945.

68 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (6), Zapisnik, svjedok: Pavica Prlendar, 15. listopada 1945.

69 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (1), Izvješće Kotarskog narodnog odbora Samobor od 16. rujna 1945.

70 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 3.

/ Odmazda nakon diverzije u pošti

U nedjelju, 14. rujna 1941. izvršena je velika diverzija na telefonskim postrojenjima Glavne pošte u Jurišićevoj ulici u Zagrebu. Eksplozijom je prouzrokovana velika materijalna šteta na telefonskim uređajima, a ustaše i Nijemci neko vrijeme se nisu mogli služiti telefonskim linijama. Prema oglasu Ministarstva unutarnjih poslova, Ravnateljstva za javni red i sigurnost od 22. rujna 1941 godine, Pokretni prijeki sud osudio je na smrt strijeljanjem 19. rujna 1941. godine 50 Židova i komunista kao "intelektualne začetnike zločina".[71]

Vjerojatno je da su svi ili dio žrtava u ovoj odmazdi odvedeni u Rakov Potok i tamo ubijeni. Hinko Weiss odveden je, prema informacijama koje je dao njegov brat, na strijeljanje u Rakov Potok nekoliko dana nakon što je bila eksplozija na pošti u Jurišićevoj ulici zajedno s 8 muškaraca i 6 žena.[72] Za istu odmazdu, nakon diverzije u pošti, navodi da su u Rakovom Potoku strijeljani: Antun Bednjanec i Jovo Popović[73].

Za Davida Eisenstadtera, Radenka Šaja, Oskara Schwartza i Marka Vajsmana (Weissmanna) prema nekim izvorima se navodi da su strijeljani u Dotrščini nakon diverzije u pošti, ali čini se da je mjesto ili vrijeme smrti pogrešno za sve navedene žrtve i da njihova smrt nema veze s tom. diverzijom. Za Editu Goldberger se navodi da je uhićena kao taokinja nakon diverzije na pošti i strijeljana na Dotrščini ili u Rakovom Potoku.[74]

Ova ubojstva vjerojatno su izvršena na prvom kompleksu.

71 Šibl, 1967, str 101, 256—262.

72 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Weiss Hinko); HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (36), Zapisnik, svjedok: Weiss Ignac, 17. rujna 1945.

73 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosjei Bednjanec Antun, Popović Jovo)

74 HR-HDA-511-2-1-3-1 (dosjei Eisenstadter David, Goldberger Edita); HR-HDA-511-2-1-3-3 (dosje Schwartz Oskar, Šaj Radenko, Vajsman Marko); HR-HDA-1723, kutija 389, dosje: Eisenstadter David; HR-HDA-1723, kutija 402, dosje: Švarc Oskar; HR-HDA-1723, kutija 403, dosje: Šaj Radenko; Yad Vashem, Yad Vashem – Pages of Testimony Names Memorial Collection (Marco Mordechai Weissman), Item ID 10606440

/ Ubojstva u jesen 1941.

Slavko Korenčić opisao je ubojstva za koja nije siguran nisu li bila u jesen 1941. ili 1942. godine, a s obzirom da spominje prvu jamu, vjerojatno je u pitanju jesen 1941. godine:

> Poznato mi je da su ubijeni ljudi u jesen, ali ne znam koje godine da li 1941. ili 1942. i ta jama prva je daleko od moje kuće 200 metara. Tu jamu su ustaši sami kopali to je poznato kad su prije nego je izvršeno ubijstvo došli ustaši cestom iz Zagreba došli do te šume i tu stali i ušli u šumu, a kad su bili gotovi, a to je bilo nekako poslije podne oko 3 sata, pa kad su bili gotovi onda su se pokupili na kamion i odvezli se prema Zagrebu. Kad su ustaši otišli iz te šume, ja sam otišao na to mjesto u šumu, a kad sam došao na to mjesto, ja sam vidio jamu, koja je bila u opsegu 6 sa 4.[75]

U opisu ovog zločina ne spominju se tragovi zločina, pa nije isključeno da se radi o pokopima tijela prethodno ubijenih osoba. Ova ubojstva izvršena su na drugom kompleksu.

/ Većeslav Cvetko Flores i suborci – pokopani u Rakovom Potoku

U listopadu 1941. godine, Većeslav Cvetko Flores je, zajedno s ostalih 36 zarobljenih pripadnika Partizanskog odreda Matija Gubec izveden pred Prijeki sud u Zagrebu. Suđenje je trajalo tri dana. Prijeki sud je osudio 16 osoba, a među njima i Cvetka, na smrt strijeljanjem. Pored smrtnih osuda suđenje je ostalo u pamćenju Zagrepčana i zbog još jednog događaja: drugog dana suđenja u sudnicu su ušli ustaški policajci i sve prisutne odveli u logor Jasenovac. Cvetko, koji nije odao svoje ime već se predstavio pod imenom Đuro Kalc, i njegovi suborci strijeljani su 19. studenog 1941. godine u Maksimiru. Nakon strijeljanja tijela Josipa Fistrića, Većeslava Cvetka (Gjuro Kalc), Zvonka Firsta, Alberta Kremera, Benjamina Atiasa, Janka Staničića i Drage

75 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (3), Zapisnik, svjedok: Korenčić Slavko, 16. srpnja 1946.

Višeka predana su u Zavod za sudsku medicinu u Zagrebu, gdje je Cvetka identificirala Zlata Ogorelec. Svi su bili ubijeni dum-dum mecima. U lubanju svakog ubijenog postavljene su tajno metalne pločice s natpisima, da bi nakon rata mogli biti identificirani u slučaju da se pronađu njihovi posmrtni ostaci prilikom ekshumacija. Pokopani su na Rakovom Potoku, ali njihovi posmrtni ostaci nisu nikada pronađeni.[76] Vjerojatno su pokopani na drugom kompleksu.

Ubojstvo 18 zatvorenika iz Sing-Singa u studenom 1941.

U prvoj polovini studenog 1941. dovedeno je iz mučilišta Sing-Sing (što je bio naziv za ustaški tajni zatvor u Zagrebu, smješten u nekadašnjem mlinu na Ksaveru) u Rakov Potok 18 osoba koje su ustaše oko 23 sata navečer ubili hladnim oružjem (cjepanicama, maljevima i sjekirama). Lokacija zločina nalazi se oko 150 metara u smjeru Karlovca od nekadašnje gostione Korenčić u Rakovom Potoku i udaljeno oko 100 metara od ceste u šumu. Kao radnici (grobari, op.a.) služili su Romi. Okolni žitelji čuli su zapomaganje i vikanje "nisam ništa kriv", a dan kasnije vidjeli su oko groba rasipan mozak i komade mesa.[77]

Utvrđeno je da su tada ubijeni Krešo Rakić i Bojan Štamberger.[78] Moguće je da je s njima ubijen i student Natko Tironi[79] ili je ubijen u Sing-Singu pa postoji mogućnost da je pokopan u Rakovom Potoku prilikom strijeljanja drugih žrtava. Rakić i Štamberger uhićeni su zajedno s Natkom Tironijem, Veljkom Dragovićem i Stjepanom Mlinarićem 21. listopada 1941. godine na uglu Zvonimirove i Heinzelove ulice. Prilikom uhićenja nisu detaljno pregledani. Odvedeni su u zgradu Ustaške nadzorne službe u Zvonimirovu 2 gdje je Mlinarić

76 Kačevenda, P., ur., et al. (1982). *Narodni heroji Jugoslavije, knjiga A/M*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, str. 143; Đurđević Đukić, O., ur. (1975). *Narodni heroji Jugoslavije*, sv. 1. Beograd: Mladost, str. 134, 135; HR-HDA-511-2-1-3-1 (dosje Cvetko Večeslav – Flores); Iveković, 1981, str. 336—337; HR-DAZG-24-4-3-15948, dostupno na: https://ekultura.hr/items/420824

77 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (44), Zapisnik, svjedok: Štamberger Franjo, 15. studenog 1945.; Zh 31729 (45), Zapisnik, svjedok: Pant Mira, 10. srpnja 1946.

78 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (44), Zapisnik, svjedok: Štamberger Franjo, 15. studenog 1945.; HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosjei Rakić Krešo i Štamberger Bojan)

79 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Tironi Natko)

izvukao skriveni pištolj i počeo pucati u smjeru ustaškog agenta Dragutina Grladinovića, ali je ubrzo ubijen.[80]

Čini se da, među ostalim, ovo ubojstvo opisuje Slavko Korenčić koji je živio nedaleko od mjesta zločina:

> U toku noći nekako u pola noći čuo sam kako su cestom uz moju kuću prošli nekakovi kamioni, a za nekoliko časa čuo sam veliku viku, a poslije nekog vremena, čuo sam kako je iz puške opalio tri metka i za par časa čuo sam kako su se kamioni vraćali natrag prema Zagrebu, poslije tih tri metaka. Ja sam idući dan u jutro rano išao u šumu gdje sam čuo viku po noći pa kad sam došao do jame koju sam prošloga dana vidio, ta je jama bila zatrpana, a pokraj jame bilo je jedno drvo i kod dva bilo je mnogo žice, a na samom drvu se vidjelo kako je bilo spikano od noževa, a pokraj drva je bilo sve puno krvi, a vidio sam na grobu gdje je bio zaboden jedan nož. Nakon par dana su opet doveli ljude, gdje su je poubijali, to ubijanje nijesam čuo, a nisam ni bio na grobovima, nego sam čuo pripovjedati od drugih ljudi, koji su mi pripovjedali da su vidjeli da je na cesti bilo mozga kod jame i kod te jame bilo je jedno drvo koje je bilo sve krvavo u dužini 1 metar a debelo 10 centimetri, a ti ljudi su dovedeni isto u noći, kao i prvi put.[81]

Ova ubojstva izvršena su na drugom kompleksu.

80 Dragutin Grladinović bio je ustaša prije rata, a nakon proglašenja NDH bio je činovnik UNS-a. Spadao je u skupinu "fanatičnih ustaša". Klao je i ubijao sa Viktorom Tomićem i bio je "vrlo krvoločan". Sudjelovao je u uhićenju Joce Đakovića. Bio je jedan od mučitelja u Sing-Singu. Eugen Dido Kvaternik, na prijedlog Viktora Tomića, poslao ga je u Odjel za cenzuru Ustaške nadzorne službe gdje je ostao sve do Kvaternikovog odlaska s položaja. HR-DAZG-84, Sudbeni stol u Zagrebu, kutija 2015, Kzp 4810, NG, inv. br. 10549; HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (45), Zapisnik, svjedok: Pant Mira, 10. srpnja 1946.; HR-HDA-1549-2-1-63: 527; HR-HDA-1549-2-1-111: 481-428; Kovačić, D. (2009). *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne države Hrvatske od 1941. do 1945. godine*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, str. 146.

81 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (3), Zapisnik, svjedok: Korenčić Slavko, 16. srpnja 1946.

/ Ostala ubojstva 1941. godine

Matija Šiletić uhićen je 1. kolovoza 1941. godine, a 5. kolovoza predan je redarstvu u Ulici Račkoga. Njegova supruga dobila je informaciju da je strijeljan u Rakovom Potoku.[82] Drago Han uhićen je 23. kolovoza 1941, a strijeljan je u Rakovom Potoku iste godine.[83]

Ilija Branković strijeljan je u Rakovom Potoku 9. studenog 1941.[84] Braća Josip i Rudolf Mattersdorfer, koji su živjeli u Karlovcu, uhićeni su tokom 1941. i odvedeni u Zagreb u zatvor na Savskoj cesti. Ubijeni su u Rakovom Potoku 10. studenog 1941. godine.[85]

Pajo Lupert strijeljan je zajedno s braćom Berislavom i Živkom Vežićem 24. prosinca 1941. u Rakovom Potoku. Prema izjavi Milke Kufrin Lupert je ubijen na policiji pa je moguće da je u Rakovom Potoku pokopan.[86] Stjepan Bzik također je strijeljan 24. prosinca 1941. godine.[87]

Ivan Sigurnjak je strijeljan, prema informacijama koje je dao njegov otac, 1941. u Rakovom Potoku.[88] Vlado Gluhak je strijeljan vjerojatno krajem 1941. godine.[89]

Delegat Komisije za utvrđivanje ratnih zločina Kotarskog narodnog odbora Samobor, Pipić, naveo je da je studenom 1941. i 1942. ubijeno 300 — 350 osoba, a po ispravama koje su nađene smatralo se da se radilo o pravoslavcima (zbog imena) i osobama iz njemačkih logora (isprave iz logora).[90]

82 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (39), Zapisnik, svjedok: Šiletić Vjekoslava; HR-HDA-259-2-1-5421, dostupno na: https://ekultura.hr/items/2429732

83 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Hahn Dragutin), HR-HDA-259-2-1-1655, dostupno na: https://ekultura.hr/items/1880471

84 HR-HDA-259-2-1-572, dostupno na: https://ekultura.hr/items/1886093; HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Branković Ilija)

85 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosjei Mattersdorfer Josip I Mattersdorfer Rudolf); Yad Vashem, Yad Vashem – Pages of Testimony Names Memorial Collection (Zvonko Novak – Mattersdorfer), Item ID 1371254 i Item ID 1658140 dostupno na: https://collections.yadvashem.org/en/names/1371254 i https://collections.yadvashem.org/en/names/13949605

86 HR-HDA-1723, kutija 396, dosje: Lupert Pajo; HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosjei Lupert Pajo, Vežić Berislav, Vežić Živko)

87 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Bzik Stjepan)

88 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (46), Dopis Ivana Sigurnjaka od 19. listopada 1945.

89 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Gluhak Vlado)

90 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (1), Izvješće Kotarskog narodnog

Ova ubojstva izvršena su vjerojatno na drugom kompleksu.

Donedavno se smatralo da je u Rakovom Potoku stratište Roma s područja općine Lasinja. Romi s područja kotara Vrginmost uhićeni su u sklopu velike ustaške ofenzive i akcije "čišćenja" sjeveroistočnog Korduna krajem prosinca 1941. Tada je uhićeno 16 Roma iz Stipana, 21 iz Desnog Sredičkog i 35 iz Lasinje (svi prezimena Parapatić), odnosno ukupno 72 romskih muškaraca, žena i djece s područja općine Lasinja, kotar Vrginmost, koji su krajem prosinca 1941. dovedeni u kotar Glina i selo Donja Trstenica. Tu su smješteni u zaselak Gledići, u kuće Srba koji su odvedeni i ubijeni u masakru u Gornjem Taborištu.[91] Na temelju pogrešnih svjedočanstava u knjizi *Kotar Vrginmost u* NO *borbi* zabilježeno je da su ovi Romi poubijani u Rakovom Potoku. Tomo Marušić, koji je bio rodom iz Lasinje, a koji je od 1939. godine imao zakupljenu skelu od općine na kojoj je prevozio putnike i stoku između Jamničke Kiselice i Lasinje, izjavio je o uhićenima prilikom akcije čišćenja da se govorilo "da su zaglavili u Rakovom Potoku". Marko Parapatić prikupio je podatke za Rome za koje je navedeno da su ubijeni u Rakovom Potoku. [92] Taj podatak prenošen je dalje u literaturi, a tek je istraživanjem Igora Mrkalja utvrđeno da je masakr nad ovim Romima izvršen u zaseoku Gledići između 3. i 6. siječnja 1942. godine.[93]

Pojedinačna ubojstva i ekshumacije koje je provodio Kotarski sud od kraja 1941. do svibnja 1942. godine

Kotarski sud u Samoboru neko je vrijeme, sve dok mu to nije bilo zabranjeno, provodio ekshumacije u Rakovom Potoku kad bi zaprimio prijavu o zločinu. Zahvaljujući tim ekshumacijama, u pojedinim je slučajevima bilo moguće pouzdano utvrditi vrstu ozljeda i način na koji su one nanesene.[94] Ovi grobovi pronađeni su na drugom kompleksu.

odbora Samobor od 16. rujna 1945.

91 Mrkalj, str. 519.

92 Baić, D. (1980). *Kotar Vrginmost u* NO *borbi*. Vrginmost: OO SUBNOR Vrginmost, str. 103, 107, 445, 446, 597, 598, 599, 779, 780, 781, 857.

93 Mrkalj, str. 518—522.

94 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 1.

Pavao Palijaš iz Horvata primijetio je u popodnevnim satima 5. prosinca 1941. godine, prikupljajući lišće u šumi zvanoj Gjubrinka (na području sela Horvati) čiji je bio vlasnik, da bi tamo moglo biti nešto zakopano. Štapom je ustanovio da je zemlja tamo rahla, a kad je malo otkopao našao je truplo i slučaj je prijavio oružničkoj postaji Rakov Potok. Lokacija se nalazila 43 — 50 koraka od državne ceste uz šumski put. Idućeg dana izvršena je ekshumacija i izvid od strane Kotarskog suda u Samoboru kojem su prisustvovali sudac istražitelj dr. Dragutin Horvat, zapisničarka Marija Janković, sudbeni liječnik dr. Antun Anger, općinski bilježnik iz Sv. Martina Gjuro Ivković, starješina sela Horvati Palijaš, te pripadnici oružničke patrole vodnik Franjo Toma i domobran Dominik Korbara.[95]

> Kad je leš izvađen iz jame ustanovljeno je, da se radi o ženskoj osobi, staroj oko 30 — 36 godina, a "truplo nije bilo više od osam dana zakopano". Obdukcijom je utvrđeno da je bila trudna između 7,5 i 8 mjeseci trudnoće. Utvrđeno je i da je prije smrti bila premlaćivana, o čemu su svjedočile modrice na bedrima, otečena desna strana lica i modrica oko desnog oka. Položaj njezinih ruku upućivao je na to da se u posljednjim trenucima pokušavala obraniti ili nekoga odgurnuti od sebe. Ubijena je hicem iz revolvera ispaljenim iz neposredne blizine u stražnji dio glave, iza lijevog uha. Rana je bila oprana, a zaključeno je u obdukciji da je "nakon toga truplo obučeno", dovezeno cestom do upitne šume i nedaleko ceste zakopano, da se zametne trag, a kao razlog postoji sumnja, da se obzirom na trudno stanje netko upitne ženske riješi.[96]

Pregledom ustiju ustanovljeno je, da dotična osoba imade uredne zube, te na gornjoj lijevoj strani pronađena 4 zlatna zuba, a na desnoj zlatni most

95 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729, Zapisnik Sudbenog povjerenstva od 6. prosinca 1941., III Kns 82/1941 – 5 (prijepis) i Zapisnik od 6. prosinca 1941. načinjen u ime Kotarskog suda u Samoboru, povjerenstvo na licu mjesta (prijepis)

96 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729, Zapisnik Sudbenog povjerenstva od 6. prosinca 1941., III Kns 82/1941 – 5 (prijepis) i Zapisnik od 6. prosinca 1941. načinjen u ime Kotarskog suda u Samoboru, povjerenstvo na licu mjesta (prijepis)

od 5 zuba. Nakon ekshumacije pokopana je na groblju u Svetom Martinu.[97] Kotarska oblast Samobor naknadnim je uvidima ustanovila da se radi o "Katici Sekulić iz Zagreba, Topnička ulica 7."[98]

Prema fotografiji koja je objavljena u novinama i zlatnim zubima kojima je opisana, Anka Sekulić je prepoznala svoju sestru Zorku, ali nije mogla javiti jer je već tad živjela u ilegalnosti. Zorka Sekulić rođena je 1913. godine, a živjela je u Topničkoj ulici 7 zajedno sa sestrom Ankom i bratom Nikolom (koji je 11. rujna 1941. strijeljan u Rakovom Potoku). Bila je članica SKOJ-a (vjerojatno i KPJ), a uhićenje je vjerojatno vezano uz uhićenje Joce Đakovića koji je često kao ilegalac spavao u stanu Zorke Sekulić. Uhićena je 13. studenog 1941. godine.[99]

Motivi ubojstva nisu poznati, ali je poznato da je njen ubojica agent Ustaške nadzorne službe Vinko Lugarić zvan "Longi" i "Dugi". Nakon uspostave NDH u službu Ustaške nadzorne službe stupili su braća Drago, Mića i Vinko (ponekad se spominje u dokumentima pod imenom Vilim). Vinko i Mića bili su najbliži suradnici Stjepana Cerjaka. Vinko je stupio dobrovoljno u ustaški pokret 1941. godine. Ubio je Alberta Halužana 12. veljače 1942. godine na ulici jer je Halužan počeo bježati nakon što ga je Lugarić prepoznao. Kasnije te godine, 16. rujna 1942. u tramvaju je ubio iz pištolja Bazilija Ramova, podvornika Zakladne bolnice na Rebru jer ga je zamijenio za Lazu Vračarića (koji je u to vrijeme bio u partizanima, op.a.). Tada je osuđen na šest godina teške tamnice, ali je Pavelić osobno obustavio daljnji postupak i izdao nalog da se Lugarića pusti na slobodu. Krajem 1943. godine ubačen je u NOV kao ustaški špijun, ali se brzo vratio u Zagreb. Nakon toga je 20. veljače 1944. ubio domobranskog vodnika Vjekoslava Ljubića. Vinko Lugarić (možda čak u suradnji s braćom) trebao je početkom 1944. godine izvršiti atentat na ministra vanjskih poslova

97 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729, Zapisnik Sudbenog povjerenstva od 6. prosinca 1941., III Kns 82/1941 – 5 (prijepis) i Zapisnik od 6. prosinca 1941. načinjen u ime Kotarskog suda u Samoboru, povjerenstvo na licu mjesta (prijepis); HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 1.

98 HR-HDA-1136, Kotarski sud Samobor, kutija 50, Dopis Državnom tužiteljstvu, posl. br. III Kns 24/1942-2

99 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (27), Zapisnik, svjedok: Sekulić Anka, 18. lipnja 1946.; HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Sekulić Zorka); HR-DAZG-24-4-3-36923, Potrošačka kartica prezime Sekulić; Ivanc, E., ur. (1985). *Črnomerec u Narodnooslobodilačkoj borbi*. Zagreb: OK SSRNH Črnomerec, ITRO August Cesarec, str. 129—134.

Mladena Lorkovića po nalogu Viktora Tomića, posredstvom Dragutina Grladinovića, ali je Lugarić kao suradnik njemačke obavještajne službe sve dojavio Njemačkoj obavještajnoj službi u NDH koja je obavijestila Hansa Helma čime je atentat spriječen. Vinko Lugarić početkom 1946. godine osuđen na smrt vješanjem i trajan gubitak građanskih prava.[100]

/ *Nepoznati radnik*

Između 19. i 20. kilometra ceste Zagreb — Karlovac u šumi s desne strane oko 120 koraka udaljeno uz šumski put Branko Korenčić iz Rakovog Potoka tražeći granje slučajno je pronašao leš 27. travnja 1942. godine u 9 sati ujutro. Zapovjednik Oružničke postaje Rakov Potok, narednik Ivan Ivčević leš je dao otpremiti na groblje u Galgovo jer nije imao dovoljno oružnika da čuvaju leš na mjestu na kojem je pronađen. Idućeg dana, na mjestu gdje je leš pronađen, izvršen je izvid od strane Kotarskog suda u Samoboru kojem su prisustvovali sudac dr. Dragutin Horvat, zapisničar Mladen Kapetanić i sudbeni liječnik i vještak dr. Antun Anger. Zatekli su jamu duboku pola metra punu vode, a drugih tragova nije bilo. S obzirom da je leš otpremljen u Galgovo, u Galgovu je na groblju u mrtvačnici napravljena obdukcija. Ustanovljeno je da se radi o muškarcu starom oko 30 godina, visokom 175 cm, a zaključeno je da je leš bio ukopan 2 — 3 mjeseca. Utvrđeno je da je ubijen hicem iz puške ispaljenim iz neposredne blizine. Metak je ušao ispod desnog pazuha, a izašao na leđima. Obdukciji su prisustvovali općinski bilježnik Ivkovčić i izaslanik Kotarske oblasti koji je izjavio da će leš dati fotografirati po tehničkoj zagrebačkoj policiji.[101] Nakon ekshumacije pokopan je na groblju u Svetom Martinu.[102]

100 HR-HDA-1549-2-1-58: 113; HR-HDA-1549-2-1-65: 248; HR-HDA-1549-2-1-70: 850, 1483; HR-HDA-1549-2-1-88: 93; HR-HDA-1549-2-1-96: 35; HR-HDA-1549-2-4-12: 592; HR-HDA-1723, kutija 392, dosje: Halužan Adalbert; Šibl, 1967, str. 102; HR-HDA-1521, Hans Helm – policijski izaslanik pri Poslanstvu III. Reicha u Zagrebu, HR-HDA-1521-2-1-2-934, Lugarić, Mićo/Vinko. Dosje osobe iz ureda Hansa Helma, dostupno na: https://ekultura.hr/items/2235062/; Popović, P., ur. (1977). *Zagrebački partizanski odred*. Zagreb: Općinski odbori SUBNOR-a: Zelina, Sesvete, Dugo Selo, Donja Stubica, Zaprešić, Skupština Grada Zagreba, "Spektar" Zagreb, str. 149; Narodni list, godina II, br. 198, 18. siječnja 1946., str. 5.

101 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (11), Zapisnik Sudbenog povjerenstva od 28. travnja 1942., K.33/42-3 (prijepis) i Zapisnik od 28.IV.1942. načinjen na licu mjesta u Galgovu, predmet: paranje nepoznate lješine (prijepis)

102 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njiho-

U Izvješću o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka koje je napravljeno nakon rata, ovaj zločin opisan je u izvješću najvjerojatnije na temelju izjava mještana, pa postoje razlike u opisu zločina i uzroka smrti, ali zasigurno je riječ o opisu iste žrtve:

> U jednom plitko kopanom grobu na tom sektoru pronađen je lješ jednog muškarca, oko 25 godina starog, obučenog u kratki /mesarski/ kaput, te sametaste žute hlače, obuven u /gojzerice/planinske cipele/ Na njegovom tijelu nije bilo primjetljivih znakova po kojima bi se dalo zaključiti kako je isti ubijen; nije postojala rana od noža, a niti revolverskoga metka.[103]

/ *Dva nepoznata muškarca*

Nekoliko dana kasnije, 30. travnja 1942. Valent Blažinović iz Purgarije u šumi Korenčić uz desnu stranu državne ceste Zagreb — Karlovac između 20 i 21 kilometra našao je 15 metara udaljeno od ceste humak koji mu se učinio sumnjiv pa je "malo kopao po humku i naišao na tri noge". Idućeg dana izvršen je očevid kojem su prisustvovali zapovjednik Oružničke postaje Rakov Potok narednik Ivan Ivčević, koji je organizirao ljude koji su leševe otkopali, tehnički fotograf Redarstvene oblasti Zagreb Martin Kopljičan koji je leševe snimio (vjerojatno se radi o Martinu Kapljiću, op. a.) te članovi povjerenstva Kotarskog suda u Samoboru: dr. Dragutin Horvat, zapisničar Mladen Kapetanić i sudbeni liječnik i vještak dr. Antun Anger.[104]

Pronađena su dva leša muškaraca koji su pokopani jedan kraj drugog. Obdukcijom su utvrđene ozljede. Prvi muškarac bio je star oko 35 godina, visok oko 170 cm. Zadobio je smrtnu ozljedu šiljatim željeznim oružjem u zatiljak čime mu je razmrskana lubanja i mozak na stražnjem dijelu. Osim ove zadobio je još 5 ozljeda oštrim šiljatim nožem po tijelu. Razrezan mu je grkljan iznad Adamove jabučice i probodeno mu je i otvoreno srce. Drugi muškarac bio

vih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 1.

103 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 4.

104 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (13), Zapisnik Sudbenog povjerenstva od 1. svibnja 1942., Ki 35/42/3 (prijepis) i Zh 31729 (14) Zapisnik od 1. svibnja 1942. načinjena na licu mjesta u Rakovom Potoku, predmet: Razudna 2 nepoznata lješa (prijepis)

je star oko 25 godina, visok oko 170 cm. Zadobio je tupotvrdim, vjerojatno željeznim oruđem, šest ozljeda u predjelu zatiljne kosti i stražnjeg dijela tjemene kosti. Udarci su izvedeni jakom snagom tako da su razmrskane kosti lubanje, razderane mozgovne opne i razmrskan je velik dio mozga. Utvrđeno je da su leševi ukopani najvjerojatnije u noći s 29. na 30. travnja 1942. godine, dovezeni teretnim autom iz Zagreba koji se nakon ukopa vratio cestom prema Zagrebu. Cestar Ljudevit Spuž iz Paučnjaka pronašao je vidljive tragove teretnog "samovoza" i tragove duplih guma.[105]

U Izvješću o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka koje je napravljeno nakon rata, ovaj zločin opisan je u izvješću najvjerojatnije na temelju izjava mještana, pa postoje razlike u opisu zločina i uzroka smrti, ali zasigurno je riječ o opisu istih žrtava s krivim datumom:

> 25.II.1943 godine pronadjen je uz samu cestu koja vodi iz Zagreba za Jastrebarsko na rubu šume grob dvojice muškaraca /navodno studenata/. Isti su bili iz Zagreba. Ubijeni su krampom /vjerojatno istim kojim je kopan i njihov grob/.
> – Uhapšeni su bili tokom prošloga dana te odmah kroz noć likvidirani. Jedan od njih imao je jednu stranu lica obrijanu. Pokopani su bili u gaćicama. Njihovi lješevi pronađeni su od tamošnjeg seljaštva još potpuno svježi. Isti su bili iskopani i prevezeni u Sv. Martin te na tamošnjem grobu i pokopani.[106]

O tome je pred komisijom naknadno svjedočio i Slavko Korenčić.[107]

Prilikom ovog očevida 1. svibnja 1942. izjavili su skupljeni obližnji seljaci da "u upitnoj šumi ima još i više po nepoznatim nepoznato ukopanih a to je potvrdio i prisutni zapovjed[nik] oružničke postaje Rakov potok narednik Ivan Ivčević time da prijeti opasnost kad nastupe toplija vremena da nastanu zarazne bolesti za blago koje pase po toj šumi i za ljude."[108] Iz uredovne sudske

105 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (13), Zapisnik Sudbenog povjerenstva od 1. svibnja 1942., Ki 35/42/3 (prijepis) i Zh 31729 (14-[15]) Zapisnici od 1. svibnja 1942. načinjena na licu mjesta u Rakovom Potoku, predmet: Razudna 2 nepoznata lješa (prijepisi)

106 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 4.

107 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768,; Zh 31729 (3), Zapisnik, svjedok: Korenčić Slavko, 16. srpnja 1946.

108 HR-HDA-1136 Kotarski sud Samobor, kutija 50, Dopis Državnom tužiteljstvu, posl. br. III Kns 24/1942-2

bilješke saznajemo da je predstavnik suda (potpis nečitak) od kotarskog predstojnika usmeno saznao da njemu po nikome nije javljeno "da su u pomenutoj šumi obavljena kakova zakapanja".[109]

/ *Osam nepoznatih osoba*

Danica Širanić primijetila je 18. svibnja 1942. da je nešto sumnjivo zakopano u njezinoj šumi koja se nalazila uz lijevu stranu ceste Zagreb — Jastrebarsko (Karlovac) kod 21. kilometra, oko 70 koraka udaljeno od ceste. Nakon njene prijave općinskom bilježniku u Sv. Martinu pod Okićem, općinski bilježnik Đuro Ivković i zapovjednik oružničke postaje Rakov Potok Ivan Ivčević utvrdili su opravdanost sumnje i izvijestili Kotarsku oblast i Kotarski sud u Samoboru. Idućeg dana napravljen je uvid na licu mjesta kojem su prisustvovali članovi povjerenstva Kotarskog suda u Samoboru. Utvrđeno je da je kopano na većoj površini, a nakon kopanja na tome mjestu oko 1 m dubinu pronađen je leš djeteta starog 12 do 13 godina u klečećem položaju. Odmah ispod ovog leša pronađen je leš muškarca starog 30 do 35 godina, a zatim leš ženske osobe stare oko 20 godina, a ispod njih pronađeno je ispremiješano još oko pet leševa. Prva tri leša su iskopana i vanjskim pregledom liječnički vještak ustanovio je na prvom lešu djeteta ozljedu na lubanji spojenu s lomom lubanjske kosti, te na vratu 8 do 10 cm široku ranu oštrih rubova, koja je presjekla krvne žile. Na drugom lešu ustanovljena je 5×2 cm široka rana u području srca, uz rane oštrih rubova na trbuhu, a na trećem lešu ženske osobe ustanovljena je ozljeda na vratu, prerezane krvne žile i muskulatura, te fraktura lubanjskih kostiju.[110]

Povjerenstvo nije dalje ekshumiralo žrtve i prestalo je s radom zaključujući svoje izvješće da je po svemu izgleda da je na tom mjestu u skupnome grobu pokopano 8 leševa starih oko jedan do dva mjeseca, koje su očito zaklane odnosno "potučene", a po odjeći leševa – da se moguće radi o ljudima iz Prekuplja i o političkoj stvari. Leševi su natrag stavljeni u skupni grob, te je zatražen prijedlog Okružnog tužiteljstva i istaknuta je mogućnost širenja zaraznih bolesti.[111]

109 HR-HDA-1136 Kotarski sud Samobor, kutija 50, Dopis Državnom tužiteljstvu, posl. br. III Kns 24/1942-2, uredovna bilješka od 2.5.1942.

110 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (17), Izvješće Kotarskog suda u Samoboru Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja, Odjelu za pravosuđe, KK. 2754/42 od 25. svibnja 1942. (prijepis)

111 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (17), Izvješće Kotarskog suda

Ministar pravosuđa i bogoštovlja dr. Mirko Puk dopisom od 26. svibnja 1942. godine naredio je da se ne provodi daljnja istraga pronađenih tijela niti pokreće sudbeni kazneni postupak, već da se predmet ustupi Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu.[112] Poslijeratna Zemaljska komisija ocijenila je da je takvim postupanjem Puk onemogućio sudsku istragu zločina te time štitio njihove počinitelje i prikrivao njihove zločine.[113]

Nakon rata, dr. Antun Agner izjavio je da je u grobu bilo 8 — 10 leševa, a da su na temelju izgleda, odijela i nošnji zaključili da su žrtve s Korduna.[114]

U Izvješću o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka koje je napravljeno nakon rata, ovaj zločin opisan je u izvješću najvjerojatnije na temelju izjava mještana, zločin je ovako opisan:

> Slijedeći grob na tom sektoru nastao je ljeti 1943 god. Tada je jedne noći zaklano i tamo zatrpano zemljom u plitko kopanoj jami porodica neustanovljenog identiteta, obučena u narodnu nošnju kako se nosi u i oko sela Lasinja. Djed i baka sa sinom i snahom, te njihovo troje unučadi i to dječak star oko 2 godine, te dvije djevojčice jedna oko 5, a druga 7 godina stare ubijene su tako da su im bili prerezani vratovi. Nakon što je zločin bio izvršen, zatrpana je jama i zemlja zagažena, potom su je zlikovci kamuflirali sa tada posječenim granama. No lišće je odmah počelo da se suši, i tako je trag tom ustaškom zločinu bio prokazan i grob pronađen. Netko od tamošnjih seljaka počeo je sasvim plitko kopati, no ubrzo se pokazala jedna noga obuvena u pletenu domaću vunenu čarapu crvene boje, zatim je opet zemlja malo odgrnuta nabacana na jamu. Oko samog groba nije se primjećivalo tragova krvi.[115]

u Samoboru Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja, Odjelu za pravosuđe, KK. 2754/42 od 25. svibnja 1942. (prijepis)

112 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (18), Dopis Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja, br. T.237/42 od 26. svibnja 1942. (prijepis)

113 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 2.

114 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (48), Zapisnik, svjedok: Anger Antun, 29. srpnja 1946.

115 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 3.

Ova masovna grobnica je neobilježena i nalazi se nasuprot drugog kompleksa, vjerojatno nešto južnije.

Odvođenje Roma iz Rakovog Potoka u logor Jasenovac

Romi su živjeli u naselju Razborište kraj Rakovog Potoka.[116] Prema topografskoj karti danas se još uvijek jedan predio kod Rakovog Potoka zove "Ciganke", a tri katastarske čestice i danas imaju naziv (adresa) "Ciganica".[117]

Ministarstvo unutarnjih poslova tražilo je, među ostalim, i od kotarskih oblasti da naprave popise Roma na svom području. Načelnik Općinskog poglavarstva Sv. Martin pod Okićem, koje se nalazilo u Galgovu, izradilo je 18. srpnja 1941. popis Roma koji su živjeli na području Rakovog Potoka i dostavilo taj popis Kotarskoj oblasti Samobor. Na području Rakovog Potoka živjelo je 10 obitelji s ukupno 47 članova.[118]

Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača popisala je nakon rata 42 romske žrtve iz Rakovog Potoka.[119]

116 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 1.

117 Hrvatska osnovna karta u mjerilu 1:5000, dostupno na: https://geoportal.dgu.hr/; Broj kat. čes. 381, 382 i 383, Katastarska općina 325147 Rakov Potok, https://oss.uredjenazemlja.hr/map; Približne koordinate: 45.749705685494 96, 15.798844137926055

118 HR-DAZG-1180, Kotarska oblast Samobor, KOS, Prs. 126/1941, Dopis Ministarstva unutarnjih poslova, Broj 13542, Pr.M.U.P.1941 od 3. srpnja 1941. i Broj 44. Prs. – 1941. Popis cigana na području ove općine od 19. srpnja 1941.

119 HR-HDA-306, ZKRZ GUZ, kutija 58, 19.6. Kotar Samobor, Popisi žrtava, Rakov Potok

Tablica 1: Usporedni popis Roma po obiteljima koji su živjeli u Rakovom Potoku 1941. i popis žrtava koje su 1942. odvedene u Jasenovac i tamo ubijene (Izvor: Izrada autora prema popisu Roma iz srpnja 1941. godine i popisu žrtava iz 1946. godine)

	Popis Roma iz srpnja 1941. godine[120]		Popis žrtava iz 1946. godine[121]
1.	(1.) Hudorović Mijo st. (44 god.)	Obitelj je posjedovala zemljište od 4,5 rali sa kućom i gospodarskim zgradama od čega su živjeli.	—
	(2.) Hudorović Cilika (46 god.)		—
	(3.) Hudorović Ljubica (17 god.)		—
	(4.) Hudorović Marica (15 god.)		—
	(5.) Hudorović Dragica (9 god.)		—
2.	(6.) Ugarković Mijo (30 god.)	Obitelj je posjedovala kućicu na svom zemljištu, a zarada je bila glavni izvor prihoda obitelji.	(8.) Ugarković Mijo, kći Mate (26 god.)
	(7.) Ugarković Fanika (30 god.)		(11.) Ugarković Fanika, kći Franje (30 god.)
	(8.) Ugarković Milan (5 god.)		(9.) Ugarković Milan, sin Mije (4 god.)
	(9.) Ugarković Bara (3 god.)		(10.) Ugarković Barica, kći Mije (2 god.)
3.	(10.) Ugarković Djuro (34 god.)	Obitelj je posjedovala svoju vlastitu kućicu, a zarada je bila glavni izvor prihoda obitelji.	(2.) Ugarković Juro (26 god.)
	(11.) Kovačević Bara (30 god.)		(7.) Ugarković Barica, kći Janka (30 god.)
	(12.) Kovačević Draga (12 god.)		(4.) Ugarković Dragica, kći Jure (10 god.)
	(13.) Kovačević Stjepan (8 god.)		(3.) Ugarković Stjepan, sin Jure (12 god.)
	(14.) Kovačević Fanika (6 god.)		(5.) Ugarković Fanika, kći Jure (4 god.)
	(15.) Kovačević Franjo (3 god.)		—
			(6.) Ugarković Josip, sin Jure (1,60 mj.)
4.	(16.) Ugarković Milan (28 god.)	Obitelj je posjedovala svoju vlastitu kućicu, a zarada je bila glavni izvor prihoda obitelji.	—
	(17.) Hudorović Mara (35. god.)		—

120 HR-DAZG-1180, Kotarska oblast Samobor, KOS, Prs. 126/1941, Broj 44. Prs. – 1941. Popis cigana na području ove općine od 19. srpnja 1941.

121 HR-HDA-306, ZKRZ GUZ, kutija 58, 19.6. Kotar Samobor, Popisi žrtava, Rakov Potok

5.	(18.) Ugarković Mara (56 god.)	Obitelj je posjedovala svoju vlastitu kućicu, a zarada je bila glavni izvor prihoda obitelji.	—
	(19.) Ugarković Josip (32 god.)		—
6.	(20.) Kovačević Mato (31 god.)	Obitelj je posjedovala kućicu sa oko pol rala vlastite zemlje, a zarada je bila glavni izvor prihoda obitelji.	(36.) Kovačević Mate, sin Janka (35 god.)
	(21.) Kovačević Mara (34 god.)		(37.) Kovačević Mara (30 god.)
	(22.) Kovačević Milan (13 god.)		(38.) Kovačević Milan, sin Mate (14 god.)
	(23.) Kovačević Dragutin (12 god.)		(39.) Kovačević Drago, sin Mate (12 god.)
	(24.) Kovačević Stjepan (8 god.)		(40.) Kovačević Stjepan, sin Mate (10 god.)
	(25.) Kovačević Fanika (4 god.)		(41.) Kovačević Fanika, kći Mate (6 god.)
	(26.) Kovačević Jana (70. god.)		(42.) Kovačević Jana, kći Josipa (60 god.)
7.	(27.) Hudorović Mijo ml. (42 god.)	Obitelj je posjedovala svoju kućicu i oko 200 čhv. zemlje, a zarada je bila glavni izvor prihoda obitelji.	(29.) Maurović Mijo, sin Jure (40 god.)
	(28.) Hudorović Mara (43 god.)		(32.) Maurović Mara, kći Vinka (40 god.)
	(29.) Hudorović Miko (22 god.)		(30.) Maurović Miha, sin Mije (20 god.)
8.	(30.) Maurović Miko (34 god.)	Obitelj je posjedovala okućnicu i kućicu, a zarada je bila glavni izvor prihoda obitelji.	(33.) Maurović Miko, sin Jure (35 god.)
	(31.) Maurović Jana (39 god.)		(34.) Maurović Jana, kći Stjepana (30 god.)
	(32.) Maurović Fanika (5 mj.)		(35.) Maurović Fanika, kći Mike (2 god.)
9.	(33.) Kovačević Jela (42 god.)	Obitelj je posjedovala mali vrt s okućnicom i kućicom i pol rali zemlje, a zarada je bila glavni izvor prihoda obitelji.	(16.) Kovačević Jela, kći Đure (40 god.)
	(34.) Kovačević Milan (18 god.)		(17.) Kovačević Milan, sin Jure (16 god.)
	(35.) Kovačević Stjepan (16 god.)		(18.) Kovačević Stjepan, sin Jure (14 god.)
	(36.) Kovačević Marica (13 god.)		(19.) Kovačević Marica, kći Jure (12 god.)
	(37.) Kovačević Mato (11 god.)		(20.) Kovačević Mato, sin Jure (10 god.)
	(38.) Kovačević Ljubica (9 god.)		(21.) Kovačević Ljubica, kći Jure (8 god.)

10.	(39.) Kovačević Franca (56 god.)	Obitelj je posjedovala mali vrt, okućnicu i kućicu, a zarada je bila glavni izvor prihoda obitelji.	(22.) Kovačević Franca, kći Josipa (55 god.)
	(40.) Kovačević Miko (26 god.)		(23.) Kovačević Miho, sin Đure (20 god.)
	(41.) Kovačević Ljuba (17 god.)		(28.) Kovačević Ljubica (20 god.)
	(42.) Hudorović Bara (25 god.)		—
	(43.) Hudorović Katica (10 god.)		(25.) Kovačević Katica, kći Mike (6 god.)
	(44.) Hudorović Milan (8 god.)		(24.) Kovačević Milan, sin Mike (12 god.)
	(45.) Hudorović Dragica (6 god.)		(26.) Kovačević Dragica, kći Mike (5 god.)
	(46.) Hudorović Josip (4 god.)		(27.) Kovačević Josip, sin Mike (4 god.)
	(47.) Hudorović Juro (1 god.)		
			(1.) Maurović Mara, kći Marka (60 god.)
			(12.) Maurović Milan, sin Mate (26 god.)
			(13.) Maurović Milan, sin Milana (13 god.)
			(14.) Maurović Mara, kći Đure (25 god.)
			(15.) Maurović Josip, sin Mate (20 god.)
			(31.) Maurović Ljubica (20 god.)

Prema izvještaju Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, Romi su 1942. godine odvedeni u Jasenovac i ondje ubijeni.[122] Isto navode Franjo Mikuša koji skupio grupu Roma za kopanje grobova: "baš ti cigani su 1942. godine otjerani u logor gdje su potučeni"[123], i Miško Težak koji je kopao grobove zajedno s Romima: "poslije za neko vrijeme su i ti cigani postreljani u logoru Jasenovac".[124]

122 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 1.

123 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (4), Zapisnik, svjedok: Mikuša Franjo, 16. srpnja 1946.

124 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (7), Zapisnik, svjedok: Jelić Ljudevit, 16. srpnja 1946.; HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (8), Zapisnik, svjedok: Težak Miško, 16. srpnja 1946.

Pod pretpostavkom da su svi Romi odvedeni u Jasenovac (i da nitko nije u međuvremenu odselio ili umro), matematički gledano (bez usporedbe imena) nedostaje najmanje 5 osoba na popisu žrtava, a s obzirom na najmlađu žrtvu (Ugarković Josip, sin Jure, star 1,6 mjeseci) koja se ne nalazi na popisu iz 1941. godine nedostaje ukupno 6 žrtava. Uz to, ako usporedimo popise, najmanje 6 osoba iz popisa žrtava nemoguće je "razvrstati" u popis obitelji iz 1941. godine (rb. 1, 12, 13, 14, 15 i 31.), dok se 3 osobe prezimena Hudorović (sedma obitelj) možda pogrešno navode pod prezimenom Maurović u popisu žrtava (rb. 29, 30 i 32) . Prema tome iz Rakovog Potoka je stradalo između 42 i 54 Roma.

/ Ostali ubijeni 1942. godine

Franjo Marenčić Tehen s Gustavom Perlom Bendom otišao je 5. listopada 1941. u Koprivnicu u namjeri da izvrše atentat na ministra Milu Budaka. Primijećeni su od ustaša i pružili su oružani otpor. Uhvaćen je i sproveden je u mučilište Sing Sing u Zagrebu, te je nakon višemjesečnih mučenja strijeljan 1942. u Rakovom Potoku.[125] Za Elviru Polak i Jozefinu Weiss navodi se da su ubijene 1942. godine.[126]

/ Odmazde u travnju 1943.

Na temelju Zakonske odredbe od 2. listopada 1941. broj CCCXXXI.-1620. Z.P.-1941. o postupku kod komunističkih napadaja, kad se počinitelj ne pronađe, izvršene su dvije odmazde u travnju 1943. u Rakovom Potoku. Ova zakonska odredba propisivala je da u slučajevima kad je u "komunističkim" napadima poginula jedna ili više osoba, a počinitelj nije bio pronađen u roku od deset dana od počinjenja djela, Ministarstvo unutarnjih poslova, odnosno Ravnateljstvo za javni red i sigurnost u Zagrebu, odredilo je i provelo strijeljanje deset osoba koje je policija utvrdila kao istaknute komuniste za svaku poginulu osobu.[127]

125 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosjei Marenčić Franjo); Dobrila, A. (1983). *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine*. Koprivnica: Centar za kulturu Koprivnica, OOUR Muzej Grada Koprivnice, str 35, 50.

126 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosjei Pollak Elvira, Weiss Jozefina)

127 Mataić, A., ur. (1941.) Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 1. do 29. listopada

U noći s 23. na 24. ožujka 1943. ubijen je u svom stanu u Svetom Martinu pod Okićem, glavar željezničke postaje Horvati Mijo Mavrin. S obzirom da počinitelji nisu pronađeni u roku koji je propisala Zakonska odredba strijeljano je 17. travnja 1943. na mjestu počinjenog zločina deset "redarstveno ustanovljenih komunističkih prvaka".[128]

Iz ove odmazde poznata su imena pet žrtava: Ivana Klarića, Valenta Kujeka, Matije Kvakana, Josipa Plevnika (za njega je naveden vjerojatno greškom 19. travanj) i Nevenke Tepavac r. Škavić koje su strijeljani 17. travnja 1943. godine.[129] Nije poznato gdje je izvršena ova odmazda, a iako se navodi da je izvršena u Rakovom Potoku moguće da je izvršena u blizini Rakovog Potoka. Na grob tih žrtava mogla bi se odnositi skica karte groba 10 žrtava pokopanih u šumi u Maloj Gorici.[130]

U noći s 23. na 24. ožujka 1943. ubijena su u Rakovu Potoku, braća Slavko i Vinko Slunjski. S obzirom da počinitelji nisu pronađeni u roku koji je propisala Zakonska odredba strijeljano je 27. travnja 1943. godine 20 osoba "iz redova redarstveno utvrđenih komunista".[131] Iako je u novinama navedeno da je ubijeno 20 osoba, u poslijeratnim dokumentima, svjedočenjima i literaturi se greškom spominje 17 do 20 žrtava iako postoje svjedoci da je ubijeno 20 žrtava.[132]

Iz ove odmazde poznata su imena šest žrtava: Teodor Car, Ljudevit Jakopović, Hinko Levi, Đuro Mezak, Miroslav Rosandić i Ljubo Srdelić.[133] Svi oni

1941. Svezak VII (Svezak 61.—70.). Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli, str. 32.

128 Hrvatski narod, II izdanje, godina V, broj 717., 28. travnja 1943., str. 8

129 HR-HDA-1723, kutija 394, dosje: Klarić Ivan; HR-HDA-1723, kutija 396, dosjei: Kvakan Matija i Kujek Valent; HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Tepavac rođ. Škavić; HR-HDA-1723, kutija 400, dosje: Plevnik Josip. Za Plevnika se vjerojatno greškom navodi 19. travanj)

130 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Skica smještaja grobnica.

131 Hrvatski narod, II izdanje, godina V, broj 711., 18. travnja 1943., str. 16

132 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 2.; Zh 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 1; Zh 31729 (1), Izvješće Kotarskog narodnog odbora Samobor od 16. rujna 1945.; Zh 31729 (1), Izvješće Kotarskog narodnog odbora Samobor od 16. rujna 1945.; Zh 31729 (25), Zapisnik, svjedok: Bračko Lucija, 26. rujna 1945.; Zh 31729 (35), Zapisnik, svjedok: Srdelić Matilda, 19. rujna 1945.

133 HR-DAZG-24 GPZ, Mirogoj, sign. 47, Knjiga mrtvaca I. r. katolici, str. 311; Podaci iz Tražilice pokojnika; Podaci na nadgrobnoj ploči; HR-HDA-1723, kutija 388, dosje: Car Teodor; HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosjei Jakopović Ljudevit, Rosandić Miroslav i Srdelić Ljubo); HR-HDA-1723, kutija 397, dosje: Mezak Đuro. Za Đuru Mezaka navodi se da je strijeljan u Rakovom Potoku sa još 17 drugova 20.IV.1943.

dovedeni su iz Jasenovca i/ili Stare Gradiške za taoce nakon čega su ubijeni u odmazdi.[134] Kazimir Kaleb bio je u zatvoru na Savskoj cesti u vrijeme kad su taoci odvedeni na strijeljanje u Rakov Potok 27. travnja 1943. godine. Prepoznao je Ljubomira Srdelića, a svjedočio je da je tom prilikom iz Stare Gradiške dovedeno 50 zatočenika i određeno da budu taoci, a od njih je polovica kasnije vraćena u Staru Gradišku.[135] Ovo je prvi dosad istražen slučaj gdje su taoci za ustaške odmazde dovedeni iz sustava koncentracijskog logora Jasenovac.

Žrtve su autobusom dovezene iz zagrebačkog zatvora u Savskoj cesti. Po dolasku su bile smještene u prostoriju koju su nazivali "kapela". Odatle su ih skrenuli s ceste, preko polja, do mjesta na kojem je izvršeno strijeljanje i gdje su poslije pokopane. Prije pogubljenja ustaše su iskopale jamu, a zatim naredile žrtvama da skinu odjeću i izuju obuću. Nakon toga strijeljali su ih iz revolvera. Pogubljeno je prema izvještaju Zemaljske komisije 16 muškaraca i jedna žena. Po završetku strijeljanja ustaše su same zatrpale jamu. Pri odlasku ustaše su sa sobom odnijele odjeću i obuću ubijenih. Mjesto strijeljanja i ukopa nalazilo se oko 300 metara od ceste Zagreb — Jastrebarsko, s njezine desne strane, na području oranice i livade, nasuprot lokacije strijeljanja u Stupničkoj šumi. Samo mjesto pogubljenja i grobnica bili su skriveni manjom šikarom, u čijem se središtu nalazila mala čistina.[136]

Ova odmazda izvršena je u blizini prvog kompleksa, s druge strane ceste, u trokutu između današnje Samoborske ceste, Karlovačke ceste i Obadovog puta.[137]

134 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (22), Zapisnik, svjedok: Rosandić Tomo, 17. rujna 1945.; HR-HDA-511-2-1-1-9 (dosje Car Teodor); HR-HDA-511-2-1-3-2 (dosje Levi Hinko); HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosjei Jakopović Ljudevit, Rosandić Miroslav i Srdelić Ljubo); HR-HDA-1723, kutija 396, dosje: Levi Hinko; HR-HDA-1723, kutija 397, dosje: Mezak Đuro; HR-HDA-259-2-1-4825, dostupno na: https://ekultura.hr/items/2397845

135 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Zh 31729 (35), Zapisnik, svjedok: Kaleb Kazimir, 19. rujna 1945.

136 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 2; Zh 31729, Odluka o utvrđivanju zločina okupatora i njihovih pomagača, ime i prezime zločinca: Puk dr. Mirko, pojedinosti o zločinu, str. 2.

137 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Skica smještaja grobnica

/ Ubijeni u Rakovom Potoku do kraja rata

Prema istraživanju projekta Dotrščina navodi se da su do kraja rata u Rakovom Potoku ubijene tri osobe: Milan Ogorelec, strijeljan 21. svibnja 1943.[138], Dane Ostojić obješen je 25. studenoga 1944.[139], a za Ivana Kovačića navedeno je da je strijeljan 1944. godine.[140]

Moguće je da je dio od sto i šest pacijenata Bolnice za duševne bolesti Vrapče koje su ustaške vlasti za vrijeme racije u bolnici uhitile 1. listopada 1944. ubijen u Rakovom Potoku. Zanimljivo je da je Vinko Lugarić (ubojica Zorke Sekulić) bio krajem 1944. godine "motrenik bolnice Vrapče i osuđenik Sudbenog stola u Zagrebu, a prema jednoj izjavi je "mogao biti onaj, koji je prijavio stvar ustašama".[141]

Prema Izvještaju o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka opisana su još tri grupe ubojstva, odnosno grobova:

> Pet velikih skupnih grobova leži jedan do drugoga. Do njih se nalazi jedna manja jama, nezatrpana. Do nje pak nalazi se manji grob u kojemu leži četiri muška lješa. Njih su ustaše jedne noći dovezli "crnom Maricom" iz pravca Jastrebarskog. Ustaše su govorili da su ih Nijemci postrijeljali iz šmajsera, jer da su nekuda htjeli pobjeći. Kada su ih ustaše dovezli, ti su lješevi već bili plavi; bili su goli. Tu su jamu tokom noći ustaše sami iskopali i onda zatrpali.
>
> U jednom od tih grobova pokopana su – prethodno strijeljana – jedna obitelj: otac, majka i tri godine staro žensko dijete. Nadalje prema pričanju ustaša jedna mlada ženska osoba koja je bila uhvaćena na nekoj od zagrebačkih mitnica, dok je prenosila omot u kome su bile bombe. Ona se branila i otimala dok su je vodili prema jami te je ubijena iz revolvera metkom u zatiljak na putu k jami.

138 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Ogorelec Milan)
139 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Ostojić Dane)
140 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Kovačić Ivan)
141 Matijević, D. (2026). Ubojstvo sto i šest pacijenata Bolnice za duševne bolesti Vrapče u svjetlu ustaške ideologije i unutarnje politike, u: *Tragovi*, 9 (1), str. 65, 66, 69, 71, 74.

> Također je tamo strijeljan i neki doktor, a on je jednom od agenata koji su pratili žrtve dao zlatni sat da ga preda njegovoj ženi.[142]

Pavla Jelića (koji je sudjelovao u pokapanjima žrtava 1941.) i Stjepana Puhala iz Rakovog Potoka strijeljali su ustaše u Rakovom Potoku 1945. godine.[143] Rakov Potok navodi se, bez datuma i godine, kao mjesto stradanja za Ivana Brkića[144]

/ Rakov Potok i suđenje Andriji Artukoviću

Andrija Artuković, ministar unutarnjih poslova NDH, osuđen je na smrt 1986. zbog kršenja međunarodnog prava za vrijeme rata i okupacije i zbog toga što je naredio da se civilno stanovništvo ubija i protuzakonito odvodi u koncentracione logore. Među ostalim sudilo mu se i za događaje u blizini Samobora i Kerestinca.[145] Zamjenik okružnog javnog tužioca Anto Nobilo naveo je prilikom suđenja, među ostalim, da "nedvojbeno proizlazi zaključak da je optuženi Artuković (...) naredio da se nekoliko stotina uhapšenih ljudi, žena i djece pobije u blizini dvorca Kerestinca te da se početkom 1943. u blizini Samobora pobiju zarobljeni partizani."[146]

Nakon što je novinarka Rašeljka Zemunović u *Telegramu* u ožujku 2016. godine objavila razgovor s Branimirom pl. Makancem, sinom ministra prosvjete NDH-a dr. Julija Makanca, koji je izjavio kako ne zna gdje mu je otac pokopan, redakciji *Telegrama* javio se odvjetnik Anto Nobilo koji je rekao: "Mislim da ja znam gdje se nalaze posmrtni ostaci ministara ustaške vlade".[147] S obzirom da je nejasno koji je dio teksta u novinarskom članku citiran, a koji parafraziran, citiramo dio članka koji se odnosi na Rakov Potok:

142 HR-HDA-306, ZKRZ-Zh, kut. 407., br. 31729-31768, Izvještaj Nikole Butkovića o ispitivanju masovnih ubojstava na području Rakovog Potoka, 13. svibnja 1946., str. 2.
143 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosjei: Jelić Pavao i Puhalo Stjepan)
144 HR-HDA-511-2-1-4-1 (dosje Brkić Ivan)
145 Popović, J. (1986). *Suđenje Artukoviću i što nije rečeno.* Zagreb: Stvarnost i Jugoart, str. 45—46, 141—143, 192.
146 Isto, str. 165.
147 https://www.telegram.hr/politika-kriminal/anto-nobilo-slucajno-sam-saznao-da-su-komunisti-vladu-ndh-zakopali-u-rakovom-potoku/

Za grobnicu je, kaže Nobilo, saznao prije trideset godina, sredinom osamdesetih, dok je bio tužitelj u sudskom procesu protiv Andrije Artukovića, ozloglašenog ministra unutarnjih poslova u NDH. "Krunski svjedok na tom suđenju bio je Bajram Avdić zvani Bajro, koji je za vrijeme Drugog svjetskog rata bio član poglavnikova tjelesnog zdruga, odnosno tjelohranitelj Ante Pavelića", prisjeća se Nobilo.

Avdić je na zagrebačkom Županijskom sudu tvrdio da je 1941. godine pratio Artukovića do šume koja se, kako je rekao, nalazila južno od Samobora. Prema Avdićevu svjedočenju, Artuković je naređivao likvidacije civila. U prvoj, koja se dogodila 1941., kada su u obližnjoj Stupničkoj šumi strijeljani židovski civili, a u drugoj su 1943. godine u Jankovičkoj šumi likvidirani kordunski Srbi. "Problem je bio što su se likvidacije u Rakovom Potoku dogodile 40 godina prije početka suđenja. Osim toga, svjedok Avdić bio je podrijetlom iz Bosne, odnosno nije bio domaći čovjek i nije dobro poznavao ove krajeve.

Zbog toga nije mogao locirati mjesta zločina", objašnjava Nobilo. Vrlo brzo nakon početka suđenja Avdićev iskaz se zbog nedostatka dokaza počeo dovoditi u pitanje. Javnost ga je optužila da izmišlja događaje i da nije vjerodostojan svjedok. Tužiteljstvo se našlo pred golemim problemom. Naime, Amerikanci su desetljećima odbijali izručiti Artukovića Jugoslaviji. "Godinama su tvrdili kako ministra unutarnjih poslova NDH neće izručiti na temelju političkih optužnica, nego su tražili dokaze konkretnih zločina, što su napokon dobili u Avdićevu iskazu", kaže.

Anto Nobilo uplašio se da će, ako ne dođe do konkretnih dokaza, izgubiti proces. "Zbog toga sam pokrenuo privatnu istragu. Odlučio sam pronaći grobnice, odnosno tijela žrtava. Za pomoć sam zamolio svoga oca Ivana Nobila, koji je poslije Drugog svjetskog rata bio pomoćnik Josipa Boljkovca, sekretara karlovačkog SUP-a", kaže Nobilo. Otac mu je za nekoliko dana dostavio bilješku u kojoj su se nalazili vrijedni podaci i imena svjedoka likvidacija. Nobilo je nakon toga od Službe

državne sigurnosti zatražio pokretanje istrage o ustaškim zločinima koji su se dogodili u šumi pokraj Rakova Potoka. "Iznio sam im svoja saznanja, zahtijevao sam da lociraju jame, ekshumiraju tijela i saslušaju svjedoke", objašnjava. Međutim, šef zagrebačke Službe državne sigurnosti Franjo Vugrinac (Vugrinec, op.a.) odgovorio mu je da je na teren poslao svoje najbolje stručnjake, ali da su oni ustvrdili kako takve grobnice ne postoje. "Bio sam prilično uzrujan. Ovo se događalo dok je na Županijskom sudu trajala glavna rasprava, koju je pratilo dvjesto novinarskih ekipa iz cijelog svijeta. Nisam imao mnogo vremena", kaže Nobilo. Znao je da ga Služba državne sigurnosti bojkotira i zavlači, ali mu nije bilo jasno zbog čega.

"Onda sam od jednog izvora doznao da se to događa jer se u istim jamama nalaze posmrtni ostaci ustaških ministara, koji su u njima završili u ljeto 1945. godine. U tom trenutku mi je postalo jasno zbog čega je jugoslavenski režim stopirao istrage u Rakovom Potoku. Nisu htjeli da se dozna cijela istina", zaključuje Nobilo. Grobnice više nikada nisu otvarane. "Jame se nisu smjele dirati jer prijašnjem sustavu nije odgovaralo da se dozna kako u Rakovom Potoku nisu završile samo žrtve ustaškog režima", kaže Nobilo.[148]

Pet godina prije ovog članka, 2011. godine, novinari Marko Dejanović i Boris Rašeta u jednom novinskom članku su napisali da je u šumi kod Rakova Potoka pokopana većina pripadnika zadnje vlade Nezavisne Države Hrvatske što su im otkrili dobro obaviješteni izvori. I oni donose slične informacije:

> Naznake o mjestu pokopa Mandićeve vlade iscurile su tijekom suđenja Andriji Artukoviću 1986. godine. Jedan od članova tužiteljskog tima, Anto Nobilo, tada je zatražio da se, u sklopu dokaznog postupka protiv Artukovića, iskopa jedna grobnica u koju su bili bačeni kordunski Srbi koje su ustaše strijeljali, no od Službe državne sigurnosti dobio je odgovor da takva grobnica ne postoji. Nobilo je preko prijatelja svog oca, koji je bio policajac, još jednom provjerio tu priču. Oni

148 Isto.

> su mu potvrdili da je istinita i da grobnica postoji. No Služba državne sigurnosti opet je odbacila tu tvrdnju. Mjesto nije moglo biti istraživano. Kako se pokazalo, to je zato što bi na ekshumaciji, osim leševa ubijenih Srba, ispali i kosturi pripadnika Mandićeve vlade, a režim je htio pošto-poto spriječiti bilo kakvo hodočašće.[149]

Zlatko Korenčec (vjerojatno Korenčić, op.a.), čiji djed je čuo zapomaganje antifašista, odveo je Dejanovića i Rašetu na Omladinsko groblje. U članku navode da se nalaze na tzv. Omladinskom groblju gdje "stojimo pokraj spomen-obilježja za stotinjak ubijenih partizana, a stotinjak metara odavde mjesto je gdje su partizani doveli domobrane i civile te ih ubili. Možda su upravo ti civili bili vlada NDH." Korenčec je naveo da se još deset godina nakon kraja rata moglo "raspoznati mjesto gdje su partizani zakopali domobrane. Zemlja se ondje bila slegnula. Danas ga je teško prepoznati jer je sve obraslo. S obzirom da to da planiramo širiti groblje, vjerojatno ćemo tada naići na tu grobnicu pa ćemo i ondje postaviti spomen-obilježje."[150] S obzirom da su radovi na proširenju groblja u Rakovom Potoku izvršeni, čini se da grobnica do sad na toj lokaciji nije pronađena.

Za knjigu Jove Popovića navodi se da daje detaljan opis i stenogram suđenja, no moguće da stenogram ipak nije potpun.[151] Jedino spominjanje Rakovog Potoka na suđenju, navedeno u knjizi, je u kontekstu ubojstava 31. prosinca 1941. godine, koja se vjerojatno odnose na masakr Roma, a za koja je utvrđeno da ipak nisu počinjena u Rakovom Potoku. Na suđenju je pročitano ono što je utvrđeno na simpoziju o Petrovoj gori 1969. godine:

> Veći broj ljudi i žena s djecom spaljen je u drvenoj kući Dure Kljajića u Dugom Selu, i to 31. decembra, kad tuda prolazi Pavelić s pratnjom. Istog dana su nevini ubijani u Rakovom Potoku i Hasan Brijegu.[152]

Ostali događaji u okolici Rakovog Potoka, spomenuti na suđenju, odnose se na Kerestinec tj. dvorac "prije Samobora"[153] na koji su se odnosile dvije točke op-

149 https://www.vecernji.hr/vijesti/u-sumi-kod-rakova-potoka-je-grobnica-zadnje-vlade-ndh-252602

150 Isto.

151 https://express.24sata.hr/life/su-enje-artukovicu-kako-su-skrivali-logor-jasenovac-18673

152 Popović, 1986, str. 99; Mrkalj, str. 518—522.

153 Popović, 1986, str. 143.

tužnice. Krunski svjedok Bajro Avdić svjedočio je o dva događaja koji se odnose na Kerestinec, prvi se prema njegovom sjećanju dogodio sredinom listopada 1941. godine:

> Ne samo da sam bio najbolji vozač, nego sam bio hrabar, discipliniran i sve sam mogao. Zbog toga što sam bio takav izabran sam za motoriziranu pratnju i poslan na Markov trg. To je bilo sredinom oktobra 1941. godine. Dobio sam čin dovodnika. Uvijek smo morali biti spremni za pokret. Uglavnom, pratimo poglavnika, i to najčešće do Šestina. A Artukovića smo pratili na Krešimirov trg. Tamo je, na trgu, bilo po mojoj procjeni 500 do 600 Židova i Srba. Nisam siguran u brojku. Nisam ih brojio. Gospodin Artuković je naredio da ih sve tovarimo u kamione. Bili su svezani, svi. Potrpamo ih u 30 kamiona. Mislim: 30. A moguće je da ih je bilo i više. Nisam brojio, kažem otprilike. Tu smo grupu otpratili iza Savskog mosta. Pratio ih je i jedan kamion pun ustaša. Mi smo se onda vratili, prateći gospodina Artukovića, a oni su otišli, valjda prema Jasenovcu. Onda je na Krešimirovu trgu u kamione natovarena druga grupa Srba i Židova. Njih smo otpratili za Kerestinec. Nisu svi mogli stati u dvorac, toliko mnogo ih je bilo. Gospodin Artuković je naredio da moramo jedan dio odvojiti i da ih se likvidira. Bilo je tu i žena, i djece, a i partizana. Nije bilo proturanja. Tu je bila neka satnija, mislim podoficirska škola. Uzeli mitraljeze i kosi po narodu. Nešto je pregaženo tenkovima. Mi motorbiciklisti iz pratnje Andrije Artukovića sve to smo sa strane gledali. Poslije smo svratili u Podsused. Tamo je Artuković naredio komandantu podoficirske škole Zvonku Pezelju da pokopa ubijene.[154]

Avdić je ispričao kako je u dva navrata pratio Artukovića u Jasenovac i Staru Gradišku, a da su više puta odlazili u Kerestinec. Prema njegovom svjedočenju jednom su prilikom, početkom 1943. godine, Artukovića pratili Dido Kvaternik, Maks Luburić, Ljubo Miloš i Jure Francetić:

> Posjetili smo tamo neku špiritaru. Pripremili su nam pečenje. Onda smo otišli u Samobor. Sjećam se, prije Samobora, ima

154 Isto, str. 142.

> neki dvorac. Ispred nas su išli tenkovi, a kod tog dvorca već je bilo tenkova. Tu su bili zarobljeni partizani, bilo ih je mnogo, a bilo je i žena i djece. S nama je išao i jedan njemački oficir. Kada je komandant logora saopćio da su to partizani pohapšeni u Žumberku, da među njima ima i Slovenaca i partizana iz okolice Karlovca, i odsvuda, oni su pozvali jednog partizana u boljoj uniformi. Razgovarali su neko vrijeme s njim. Poslije je izdano naređenje da se čitav logor likvidira. Mislim da je tu bilo između 400 i 500 ljudi. Nisam siguran. Pobijeni su mitraljezima, a onda su tenkovi prešli preko njih... Kad smo se vraćali u Zagreb, svratili smo u gostionicu kod nekog Aralice i tu nas je sve gospodin Artuković častio...

Već iz opisa drugog događaja vidi se da je svjedočanstvo nevjerodostojno jer je Jure Francetić poginuo krajem 1942. godine pa nije mogao pratiti Artukovića, a Eugen Dido Kvaternik nikako nije mogao pratiti Artukovića jer je u listopadu 1942. godine bio smijenjen s dužnosti.[155]

Da je osuđeni ratni zločinac, ustaša Bajro Avdić, više puta kroz godine (1952., 1956. i 1984.) lažno svjedočio, uključujući i na suđenju Artukoviću, dokazao je Milan Bulajić u opsežnom elaboratu koji je 1989. godine objavio u svojoj knjizi. Bulajić je protiv Avdića podignuo kaznenu prijavu, a sastavni dio prijave bio je elaborat na 94 stranice. Zamjenik Okružnoj javnog tužioca Anto Nobilo povodom te prijave tražio je od Bulajića da dopuni kaznenu (krivičnu) prijavu odnosno da tužilaštvu dostavi "dokumente (po mogućnosti originale) na koje se pozivate u obrazloženju vaše krivične prijave, kako bismo mogli donijeti valjanu javnotužilačku odluku."[156]

Iz navedenih svjedočenja na suđenju se može zaključiti da u Rakovom Potoku nije bilo ubojstava koja je naredio ili izvršio Andrija Artuković.

155 Stuparić, D., gl. ur. (1997). *Tko je Tko u NDH*. Zagreb: Minerva, str. 118, 225

156 Bulajić, M. (1989). *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću, treća knjiga*. Beograd: Rad, str. 15—30, 121, 227—303.

/ Zaključak

Masovna ubojstva na području grada Zagreba počela su odmazdom nad desetoricom zatočenika logora Kerestinec 9. srpnja 1941. nakon što je ubijen ustaški agent Ljudevit Tiljak. Ta odmazda izvršena je na Dotrščini.

Nekoliko dana kasnije izvršen je bijeg logoraša iz Kerestinca nakon čega je za njima pokrenuta potjera. Dio logoraša je ubijen u borbama prilikom proboja i u blizini logora, a dio je ubijen na području Stupničke šume i šireg područja oko logora. Polovica logoraša je uhvaćena i odvedena u Zagreb u zatvor, a manji dio uspio se spasiti. Gotovo svi oni koji su se nalazili u zatvoru u Zagrebu odvedeni su na strijeljanje. Iako se u literaturi često navodi da su strijeljani u Dotrščini, rodbina dijela zatočenika je dobila informacije od stražara i drugih osoba da su strijeljani u Rakovom Potoku. U literaturi se također spominju dva svjedoka strijeljanja iz Rakovog Potoka, jedan koji je pokapao ubijene, a drugi koji je skriven promatrao ta strijeljanja.

Svjedoci strijeljanja u Rakovom Potoku (osobe koje su pokapale ubijene i osobe koje su prisustvovale strijeljanju) navode da se sa strijeljanjima počelo u srpnju 1941. što bi se poklapalo vremenski sa ubojstvima zatočenika logora Kerestinec jer u srpnju nije bilo drugih masovnih odmazda ili ubojstava zatvorenika iz zagrebačkih zatvora.

I odabir lokacije u Stupničkoj šumi za odmazde mogao bi biti povezan sa događajima koji su uslijedili nakon bijega zatočenika iz logora Kerestinec. U Kerestinec je, nakon bijega logoraša, došao sam vrh represivnog aparata NDH na čelu s Eugenom Didom Kvaternikom, a oružnici i ustaše prošli su sve šume oko Kerestinca i Rakovog Potoka u potrazi za bjeguncima. Moguće su baš tad "pronašli" odnosno odabrali mjesto za buduće likvidacije i pokope.

Masovne likvidacije, odnosno odmazde u Stupničkoj šumi (na prvom kompleksu) vršene su od srpnja do kraja ljeta, a glavni ubojica bio je Stjepan Cerjak. Svjedoci opisuju da su likvidacije bile u srpnju, što vremenski odgovara strijeljanju uhvaćenih zatočenika logora Kerestinec) i kolovozu, što bi vremenski odgovaralo odmazdi nakon napada kod Botaničkog vrta iako se za tu odmazdu u literaturi navodi da je izvršena u Dotrščini. Likvidacije su vršene i u rujnu. Najbolje je dokumentirana odmazda nakon likvidacije ustaškog doušnika Ivana Majerholda na temelju upisa u policijske kartone, a moguće da je na toj lokaciji izvršena odmazda nakon diverzije na Glavnoj pošti u Jurišićevoj

nad svim ili dijelom talaca. Zaključno s ovom odmazdom lokacija u Stupničkoj šumi za odmazde je napuštena.

U jesen 1941. godine, više ne tako javno, iako ne bez tragova, započele su likvidacije i/ili ukopi na drugom kompleksu u Rakovom Potoku (u okolici današnjeg groblja). Tada je Rakov Potok primarno postao mjesto ukopa za žrtve, a rjeđe mjesto smrti i ukopa. Na toj lokaciji su ubijene i pokapane osobe koje su mučene u Sing-Singu i na drugim mjestima, a nije isključeno da su tamo ubijeni, a u Rakovom Potoku pokopani. Ta ubojstva su bila, prema svemu sudeći, rezultat mučenja i istraga, a vjerojatno i osobne osvete.

Čini se da je odabir mjesta Rakov Potok od jeseni 1941. godine, ali na drugoj lokaciji bio odabir ubojica koji su ili sudjelovale u likvidacijama u ljeto 1941. ili bile povezane s osobama koje su sudjelovale u ljetnim likvidacijama. Tako je Vinko Lugarić, bliski suradnik Stjepana Cerjaka svoju žrtvu (Zorku Sekulić) ubio negdje drugdje i pokopao na tom mjestu. Krešo Rakić i Bojan Štamberger uhićeni su zajedno sa Stjepanom Mlinarićem koji je u zgradi Ustaške nadzorne službe pucao na agenta Dragutina Grladinovića, bliskog suradnika Vinka Lugarića. Rakić i Štamberger ubijeni su u Rakovom Potoku. Ta ubojstva i pokopi vršeni su do svibnja 1942. kad imamo podatke o ekshumacijama ili žrtvama.

Dok su mještani kopali jame samo na prvom kompleksu, Romi koji su živjeli u Rakovom Potoku kopali su jame na oba kompleksa. Njihovo odvođenje u Jasenovac vremenski se poklapa s prestankom masovnih likvidacija.

Do kraja rata bilo je nekoliko pojedinačnih likvidacija u Rakovom Potoku, a u travnju 1943. bile su dvije odmazde od kojih je jedna bila u Rakovom Potoku, a druga najvjerojatnije u okolici.

Rakov Potok predstavlja i mjesto masovnih likvidacija i mjesto ukopa žrtava. S obzirom da još uvijek postoje neobilježene masovne grobnice potrebno je istražiti lokacije, a žrtve treba ekshumirati, napraviti DNK analizu i pokušati identificirati, te dostojno sahraniti.

/

Iako se danas može donijeti zaključak da su istraživanja ratnih zločina u Rakovom Potoku prekinuta ili onemogućena zato što su u Rakovom Potoku izvršene i poslijeratne likvidacije, taj argument nema uporišta iz razloga što su nakon rata bile poznate sve lokacije ustaških masovnih zločina zbog čega

teško da bi moglo doći do zabune s lokacijama u kojima nisu pokopane žrtve ustaškog terora. Skica lokacija grobnica žrtava ustaškog terora u Rakovom Potoku nalazi se u predmetu "Rakov Potok" unutar fonda Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača. I danas bi na temelju skice i drugih dokumenata u kojim su opisane lokacije bilo moguće približno pronaći te grobnice, a georadarom potvrditi točne lokacije.

Informacija da je "jugoslavenski režim stopirao istrage u Rakovom Potoku" pojavila se na suđenju Artukoviću 1986. godine, ali ostaje nejasno zašto je na suđenju bilo riječi samo o Kerestincu. Bulajić u svojoj knjizi, odnosno u prijepisima Avdićevih svjedočenja ne spominje Rakov Potok, pa ostaje nejasno zašto bi tužiteljstvo za vrijeme suđenja Artukoviću tražilo iskapanja posmrtnih ostataka žrtava u Rakovom Potoku, a ne u Kerestincu. Nejasno je i što bi se ekshumacijama u Rakovom Potoku dokazalo, ako nitko od svjedoka nije tvrdio da je Artuković ubijao ili naredio ubojstva u Rakovom Potoku. Grobnice u Stupničkoj šumi udaljene su preko 4 kilometara (cestom) od dvorca u Kerestincu, a Omladinsko groblje preko 6 kilometara (cestom) od dvorca u Kerestincu.

U oba novinska teksta spominje se grobnica kordunskih Srba koja se ne spominje na suđenju. Nejasno je i zašto bi tužiteljstvo tražilo grobnicu kordunskih Srba ako Avdić nije spominjao da su 1943. u Jankovičkoj šumi likvidirani kordunski Srbi i da je to naredilo ili izvršio Artuković. Ako je zaista postojala "zabrana iskapanja" ona bi se trebala odnositi na Kerestinec jer je o njemu bila riječ na suđenju.

Neovisno o razlozima traženja grobnice kordunskih Srba, možda informaciju o tome da "se u istim jamama nalaze posmrtni ostaci ustaških ministara, koji su u njima završili u ljeto 1945. godine" ne treba shvatiti doslovno. Jame vjerojatno nisu iste, ali je možda lokacija ista ili približno ista. Ne navodi se koliko bi kordunskih Srba u toj grobnici bilo pokopano, ali moguće da se radi o grobnici u kojoj je pokopano osam osoba (vjerojatno se radi o obitelji), a prema nošnji i pletenoj domaćoj vunenoj čarapi crvene boje zaključeno je da se radi o osobama iz Lasinje ili okolice Lasinje. Moguće je da su u blizini te lokacije pokopani posmrtni ostaci ustaških ministara. Ta lokacija je izdvojena i jedina se nalazi s druge strane ceste (u odnosu na groblje) i nešto južnije prema Karlovcu, a opisano je da se nalazi kod 21. kilometra ceste, oko 70 koraka udaljeno od ceste. Na skici je ucrtano da se nalazi 100 metara od ceste.

Ove godine navršava se 40 godina od te informacije pa je dosta neobično da dosad nisu provedena dodatna istraživanja i iskapanja.

Arhivski izvori:

Hrvatski državni arhiv

HR-HDA-223, Ministarstvo unutarnjih poslova NDH

HR-HDA-259, Redarstvena oblast za grad Zagreb

HR-HDA-306, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača NR Hrvatske

HR-HDA-511-2-1, Projekt Dotrščina: Zagrepčani – revolucionari, antifašisti i žrtve fašističkog terora 1941. — 1945

HR-HDA-1491, OZNA

HR-HDA-1549-2, Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i NOP-a

HR-HDA-1561, Republički sekretarijat unutarnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Služba državne sigurnosti

HR-HDA-1723, Gradski komitet Saveza komunista Hrvatske Zagreb

HR-HDA-1521, Hans Helm – policijski izaslanik pri Poslanstvu III. Reicha u Zagrebu

Državni arhiv Zagreb

HR-DAZG-24 Gradsko poglavarstvo Zagreb

HR-DAZG-1180, Kotarska oblast Samobor

HR-HDA-1136, Kotarski sud Samobor

Yad Vashem

Pages of Testimony Names Memorial Collection

Literatura:

Baić, D. (1980). *Kotar Vrginmost u NO borbi.* Vrginmost: OO SUBNOR Vrginmost

Bulajić, M. (1989). Ustaški *zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću, treća knjiga*. Beograd: Rad

Dobrila, A. (1983). *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja od 1941. do 1944. godine.* Koprivnica: Centar za kulturu Koprivnica, OOUR Muzej Grada Koprivnice

Đurđević Đukić, O., ur. (1975). *Narodni heroji Jugoslavije*, sv. 1. Beograd: Mladost

Ivanc, E. (1961). *Nepokorena mladost*. Zagreb: Lykos

Ivanc, E., ur. (1985). *Črnomerec u Narodnooslobodilačkoj borbi*. Zagreb: OK SSRNH Črnomerec, ITRO August Cesarec

Iveković, S., ur. (1981). *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 — 1945. Knjiga I (ožujak — prosinac 1941)*. Zagreb: Savjet za izdavanje "Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941 — 1945"

Jelić, I. (1986). *Tragedija u Kerestincu*. Zagreb: Globus

Kačevenda, P., ur., et al. (1982). *Narodni heroji Jugoslavije*, knjiga A/M. Beograd: Institut za savremenu istoriju

Komarica, Z. (1962). *Grobovi bez sjena*. Zagreb: Lykos

Komarica, Z. (1989). *Kerestinečka kronika*. Zagreb: Globus

Komarica, Z. (1990). *Do smrti i nazad u Hrvatskoj. Zapis vojnika II*. Zagreb: Globus

Kovačić, D. (2009). *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne države Hrvatske od 1941. do 1945. godine*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest

Mataić, A., ur. (1941.) *Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 1. do 29. listopada 1941.* Svezak VII (Svezak 61. — 70.). Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli

Mihovilović, Đ. (2014). *Zagrebački tramvajci u logoru Jasenovac*. Jasenovac: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac

Mrkalj, I. (2025). *Ustaški teror i genocid: primjer Gline i glinskoga kotara 1941. — 1942. godine*. Zagreb: Srpsko narodno vijeće i Profil knjiga

Očak, I. i Popović, J. (1976). *Končar – sekretar Partije*. Zagreb: Alfa

Popović, J. (1986). *Suđenje Artukoviću i što nije rečeno*. Zagreb: Stvarnost i Jugoart

Popović, P., ur. (1977). *Zagrebački partizanski odred*. Zagreb: Općinski odbori SUBNOR-a: Zelina, Sesvete, Dugo Selo, Donja Stubica, Zaprešić, Skupština Grada Zagreba, "Spektar" Zagreb

Stanić, M., ur. (1946). *Suđenje Lisaku, Stepincu Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*. Zagreb: Vlastita naklada

Stipetić, Z. (1982). *Argumenti za revoluciju – August Cesarec*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSOH

Stopar, V. (1959). *Hrvatsko zagorje u NOB*. Zagreb: Epoha

Stuparić, D., gl. ur. (1997). *Tko je Tko u NDH*. Zagreb: Minerva

Šibl, I. (1965). *Iz ilegalnog Zagreba*. Zagreb: Naprijed

Šibl, I. (1967). *Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve*. Zagreb: Naprijed

Zaninović, V. (1964). *August Cesarec*. Zagreb: Matica Hrvatska

Radovi u zbornicima ili časopisima:

Dizdar, Z. (1989). Logor Kerestinec. *Povijesni prilozi*, 8 (8)

Komar, S. (1983). Napad na ustašku studentsku četu kod Botaničkog vrta, u: *Zbornik sjećanja Zagreb 1941. — 1945.*, knjiga 2. Zagreb: Gradska konferencija SSRNH Zagreb, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske i Školska knjiga

Komarica, Z. (1968). Smrt Augusta Cesarca, u: *Forum*, br. 1—2, 1968., str. 175.

Matijević, D. (2026). Ubojstvo sto i šest pacijenata Bolnice za duševne bolesti Vrapče u svjetlu ustaške ideologije i unutarnje politike, u: *Tragovi*, 9 (1), 52—102.

Roksandić, D. (2026). Tomislav Rolf u arhivskim vrelima, u: *Glina 1941. Tragedije i traume u pamćenju i zaboravu. Zbornik znanstvenih radova s međunarodnim sudjelovanjem* (elektroničko izdanje). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet,

Odsjek za povijest, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu i Srpsko narodno vijeće u Zagrebu

Novine:

– *Hrvatski narod*
– *Narodni list*
– *Samoborske novine*
– *Večernji list*

MARIO ŠIMUNKOVIĆ

Ustasha crimes in Rakov Potok, 1941 — 1945

This paper reconstructs the crimes committed by the Ustasha authorities in Rakov Potok between 1941 and 1945, one of the most important yet insufficiently researched sites of mass executions in the vicinity of Zagreb. Drawing on archival records, reports of the Croatian State Commission for the Investigation of Crimes Committed by the Occupiers and Their Collaborators, court documents, eyewitness testimonies, statements by victims' family members, post-war lists, newspaper sources, and scholarly literature, the author reconstructs the course of the crimes, identifies the victims, and analyses the circumstances of their deaths.

Particular attention is devoted to the first mass shootings in the summer of 1941, the fate of prisoners following the breakout from the Kerestinec camp, the reprisal carried out in response to the killing of Ustasha agent Ivan Majerhold, the reprisal following the sabotage operation at Zagreb's Main Post Office, the murders of prisoners held in the Sing-Sing prison, as well as individual killings and exhumations conducted during the war.

The paper offers a new reconstruction of the locations of the mass graves and distinguishes between two principal execution-site complexes. In doing so, it corrects several erroneous interpretations found in earlier historiography and clarifies the fate of a number of victims. Emphasis is placed on identifying the perpetrators, examining the organisation of the executions, and determining the role of individual members of the Ustasha repressive apparatus.

Although the incomplete documentation makes it impossible to establish the identities of all the victims and perpetrators, the research

demonstrates that Rakov Potok was one of the key sites of Ustasha terror in the Zagreb area. The paper contributes to a better understanding of the mechanisms of repression employed by the Independent State of Croatia and provides a solid foundation for further research into war crimes, mass graves, and the culture of remembrance.

KEYWORDS: *Rakov Potok; Ustasha crimes; Independent State of Croatia; mass graves; reprisals*